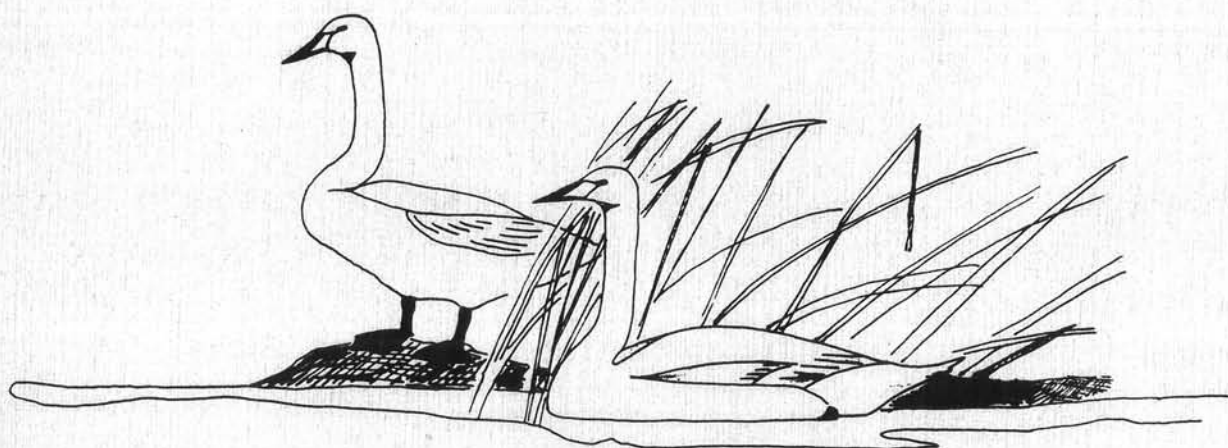
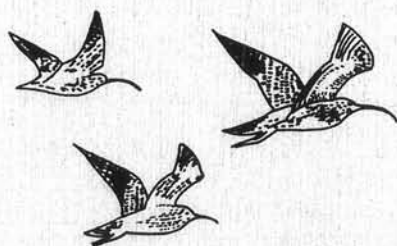

MORSKOGASJÖN

VEGETATION OCH FÅGELLIV

AV MATS ANDERSSON

LÄNSSTYRELSEN I ÖREBRO LÄN
MILJÖVÅRDSSENHETEN
Publikation 1990:2

Innehållsförteckning

	Sid
Sammanfattning.....	1
Inledning.....	2
Allmän beskrivning.....	3
Historik.....	8
Vegetationsbeskrivning.....	9
Häckfågelfaunan 1989.....	12
Naturvårdsbedömning.....	26
Morskogasjöns fåglar.....	28
Litteratur.....	48

SAMMANFATTNING

I denna rapport redovisas resultat från en inventering av fågellivet vid Morskogasjön i Lindersbergs kommun och Örebro län. Inventeringen utfördes i fält under perioden 8 april - 18 juli 1989. Utöver fågelinventeringen genomfördes en kartering av växtlivet där syftet var att erhålla en karta över växtsamhällenas zoner. I uppdraget ingick även att upprätta en artlista över samtliga observerade fågelarter vid Morskogasjön. Denna förteckning återfinns i slutet av rapporten.

Inventeringen av häckfågelfaunan resulterade i 22 arter häckande våtmarksfåglar om totalt 63 par. Fyra arter utgjordes av simänder, sju arter av vadare, dessa båda grupper dominerade fågelfaunan och har vid Morskogasjön höga parantal. Bland övriga häckande arter kan nämnas sångsvan, vattenrall, småfläckig sumphöna, trana och fisktärna. I strandskogarna runt sjön fanns fem arter hackspettar och i sjön fanns nästan lika många par av vardera sävsångare och rörsångare.

En tydlig skillnad finns mellan Morskogasjöns norra och södra del. Den norra är grund och vegetationsrik medan den södra är djupare och klarare. Den norra delens vegetation är zonerad i olika växtsamhällen som bl a består av sjöfräken, starrområden, flytbladszon och mindre partier bladvass. Just avsaknaden av stora bladvassområden skiljer sjön från länets slättsjöar. Morskogasjöns norra del är mer att betrakta som ett fattigkärr. Det är tack vare den relativt opåverkade vattenregimen med variation i vattenståndet både under och mellan år, som dessa vegetationszoner har så stor utbredning.

De olika zonerna ger biotoper för olika fågelarter så att det häckande beståndet är påfallande högt. Värdefull är den betydande arealen fröproducerande madmark i norra delen, som framför allt är viktig för många simandarter. För rastande änder under hösten utgör frön den huvudsakliga födan. Tack vare sjöns läge på gränsen mellan olika klimatzoner har den även stor betydelse som rastlokal under våren.

Sammanfattningsvis kan man fastslå att Morskogasjön är en ypperlig fågelsjö och en mycket värdefull häcklokal för flera änder och vadare m fl våtmarksberoende arter. Sjön är även en fungerande våtmark med en rik biologisk produktion av växter och djur.

INLEDNING

Denna rapport redovisar en inventering av fågellivet i Morskogasjön som genomfördes under 1989. Inventeringen har utförts på uppdrag av miljövårdsenheten vid länsstyrelsen i Örebro län. I uppdraget ingick även att upprätta en översiktlig vegetationsbeskrivning, samt en artlista med kommentarer över de fågelarter som (uppträtt) vid Morskogasjön.

Morskogasjön ingår i Grimsö forskningsområde som är upptaget som område av riksintresse för naturvården. Syftet med inventeringen var att få underlag för bedömning av Morskogasjöns värde ur främst ornitologisk synvinkel.

Morskogasjön har i Naturvårdsöversikten för Örebro län (Länsstyrelsen i Örebro län 1984) angetts med mycket högt naturvärde, utan eller med få motsvarigheter i länet (klass II). Skyddsbehovet ansågs så stort att föreskrifter som avsevärt försvårar pågående markanvändning kan komma att krävas (klass Ia). I inventeringen av madmarker i Örebro län (Rosenberg 1980), som länsstyrelsen genomförde i slutet av 1970-talet, bedömdes områdets madmarker ha få motsvarigheter i länet.

Fågelinventeringen har utförts av författaren. Växtinventeringen genomfördes under ledning av Stefan Thorssell, som även bidragit med synpunkter under arbetets gång. Äldre uppgifter om Morskogasjön och dess historia har meddelats mig av Gunnar Fredriksson, Morskoga. Dessa båda tackas för värdefull information.

Fågelvåren 1989 kommer att gå till historien som en av de tidigaste vad beträffar ankomsttider. Redan i februari var de flesta sjöarna isfria, så även Morskogasjön. Som en följd av den snöfattiga och milda vintern passerade flyttfåglarna snabbt förbi och vårfloden uteblev vilket medförde att rastande vadare i någon större utsträckning saknades. Även häckningen startade upp tidigt, så t ex för tidiga arter som gräsand låg det häckande beståndet parvis redan vid första inventeringen den 8 april.

Efter den mycket milda inledningen av 1989 blev mars en av de allra varmaste under 1900-talet. Denna vädertyp fortsatte in i april och maj som också blev varmare än normalt. Kraftiga högtryck dominerade första halvan av april, första majveckan och den sista majveckan. Maj avslutades dock med lågtryck. Efter en kylig inledning av juni blev vädret varmt och torrt resten av månaden. Denna vädertyp fortsatte i juli med eftermiddagstemperaturer på nära 30 grader.

ALLMÄN BESKRIVNING

GEOGRAFI OCH NATUR

Morskogasjön ligger i Ramsberg socken i Lindesbergs kommun. Sjön tillhör västmanlandsdelen av Örebro län. Höjden över havet är 99,0 meter och arealen är 53,5 hektar.

Morskogasjön är belägen i ett barrskogsdominerat landskap ca 20 kilometer nordost Lindesberg. Endast i sjöns omedelbara närhet, i norr och väst, finns öppna odlade marker.

Den grunda vegetationsrika norra delen av Morskogasjön sedd från vägen i norr

Berggrunden är urberg som består av gnejsgranit. Jordarten domineras av morän. Väster om sjön finns ett mindre område av lätt mellanlera. Alldeles norr om Morskogasjön vidtar en förkastning i riktning mot nordväst till sjön Glien.

Naturgeografiskt ligger Morskogasjön där Skogslågländet övergår i Bergslagen. Denna gräns som kallas den biologiska norrlandsgränsen har av Malmgren (1982) satts vid 135 m-nivån. Direkt norr om sjön är också landskapet på den nivån eller högre. Terrängen i omgivningen är således kuperad med markerade höjder och marken runt omkring sjön är mer eller mindre sluttande. På Smedfallsberget i söder finns en gles hållmarkstallskog och hållmarker finns även på berget i nordost.

Eftersom väderförhållandena är olika i skilda terrängtyper och höjdlägen, skärps klimatet ganska dramatiskt norr om biologiska norrlandsgränsen. Detta har till följd att vintertemperaturen är flera grader lägre bara några mil norr om Morskogasjön, liksom snöavsmältningen som är senare norrut. Följande klimatmedelvärden är hämtade ur Malmgren (1982) och visar värden för området vid Morskogasjön; Årsmedelnederbörden är ca 700 mm, årsmedeltemperaturen är ca 5,2 grader och snötäckets varaktighet ca 130 dagar.

Södra delen av Morskogasjön sedd från västra sidan. Baningshuset vid Sjöudden skymtar i bakgrunden

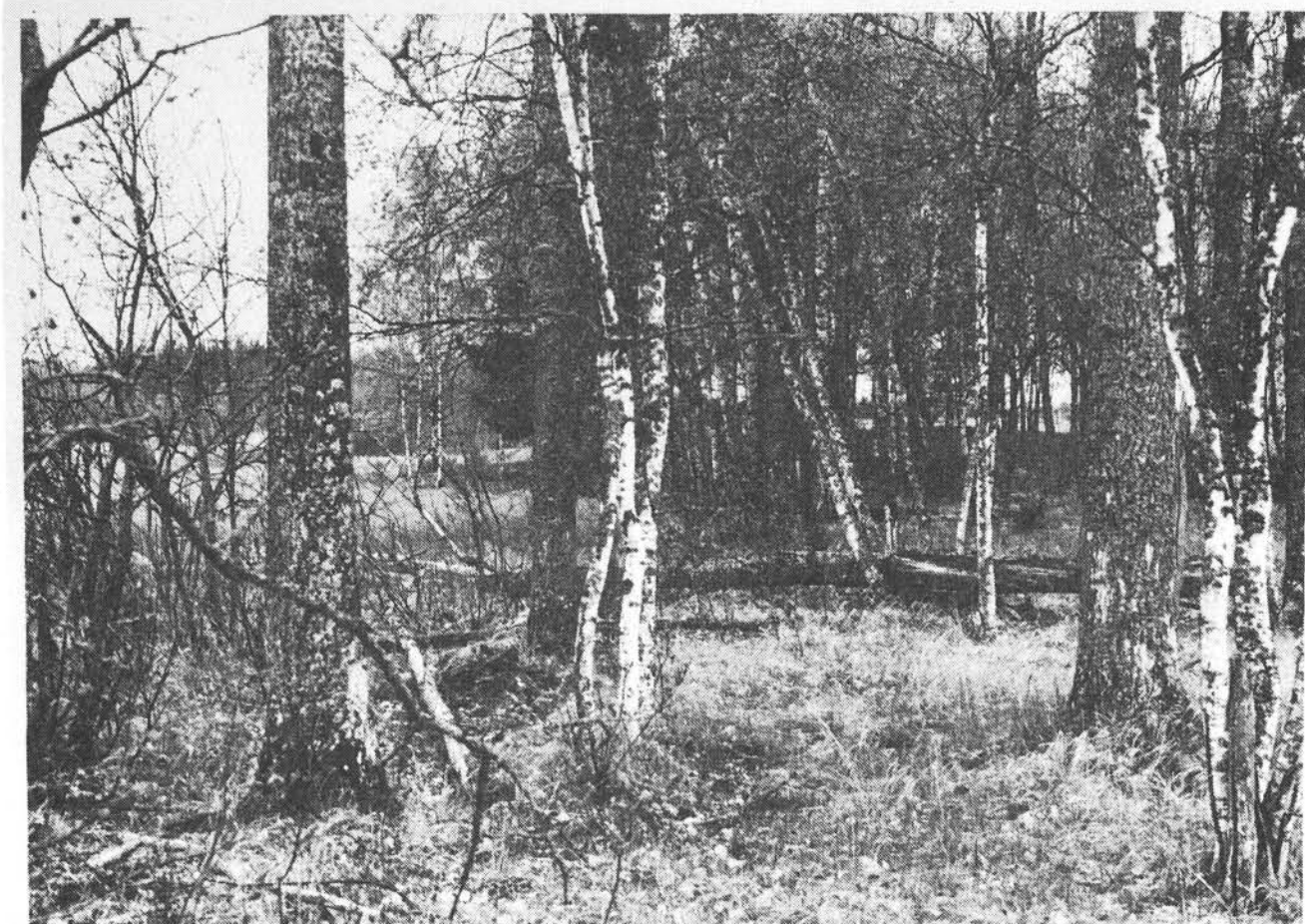
Morskogasjön tillhör Arbogaåns vattensystem och tillrinningen sker främst från nordväst genom Sobäcken, Krogbäcken och den knappt etthundra år gamla Kanalen, som grävdes för att avvattna det nutida Flaxkärret i sydväst. Morskogasjön avrinner vid Sjöudden i sydost och vidare via sjön Sjupen ut i Sverkestaån.

Morskogasjön har en relativt opåverkad vattenregim, dock troligen påverkad av senare års rensning och rättning av Krogbäcken i nordväst, vilket möjligen fått till följd en något snabbare tillrinning under högvattenflöden. I övrigt är sjön i egentlig mening aldrig sänkt, trots uppgifter om ett försök till sådant under 1940-talet. I utloppet vid Sjöudden finns också rester efter en enklare gjord stentröskel.

Morskogasjön är tydligt uppdelad i två områden med olika karaktär. Den norra är grund med tydliga vegetationszoner representerade. Den södra är däremot mer av oligotrof typ. Så gott som mitt i sjöns längdriktning skiljs dessa båda delar av den enda ön, som under lågvattenperioder har landkontakt med västra stranden.

De olika delarna benämns i fortsättningen norra delen respektive södra delen.

Den norra delen omges i norr och väster huvudsakligen av jordbruksmark. I norr bedrivs för närvarande vallodling och i väster spannmålsodling. I nordost och i öster finns betesmarker, som delvis hålls öppna. Betet bestod dock under inventeringsåret endast av tre hästar. Till viss del är stränderna runt norra delen öppna. På några uddar finns äldre lövträdspartier och i nordväst, efter bäckarna, en tätare yngre strandskog. På ön växer en relativt gammal blandskog.

Vy från strandskogen på Lerudden.

Den södra delen omges nästan uteslutande av skogsklädda moränmarker, och bara i nordväst gränsar den till odlad mark. I sydost är sluttningen blockrik och beväxt med ungskog. I sydligaste viken finns en stor sten som även utgör häckningsplats för Morskogasjöns fisktärnor.

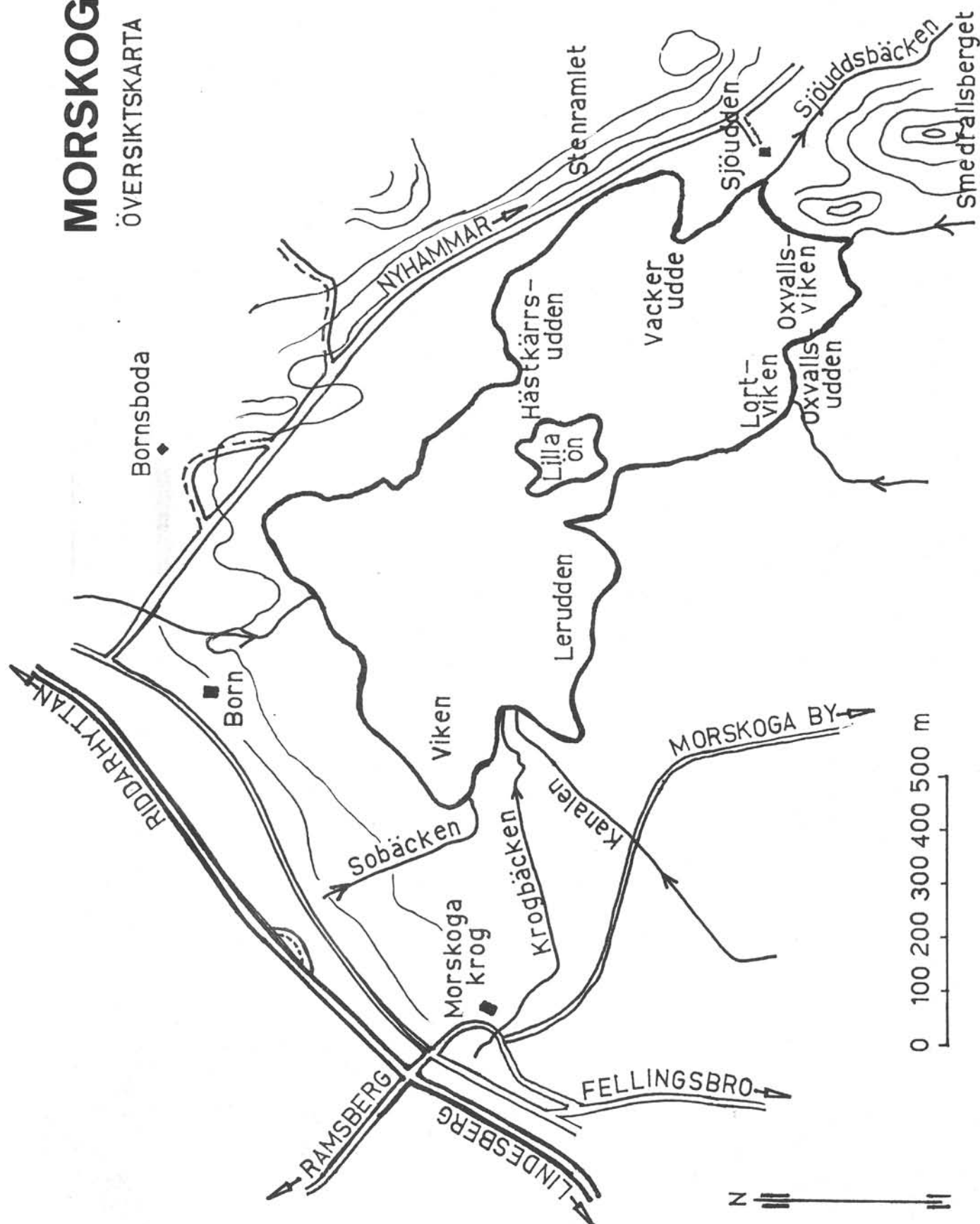
Bebyggelsen vid Morskogasjön är av gammalt datum och placerad på sluttningarna i väster och norr och på ganska stort avstånd från själva sjön. Gårdarna bebos fortfarande permanent, medan Sjöudden och Bornsboda numera är fritidshus.

Norra delen av Morskogasjön sedd från sydost

MORSKOGASJÖN

ÖVERSIKTSKARTA

HISTORIK

Omkring år 1870 gjordes ett intressant fynd vid Morskogasjön. I samband med grävningsarbeten nära Kanalen på nordvästra sidan sjön hittades ett föremål av flinta. Fyndet är med största sannolikhet en dolk som har en skickligt utmejslad spettsform. Dolken härstammar i så fall från stenålderns slutskede (Senneolitikum eller hällkisttiden, 2300-1800 f Kr) då konkurrensen med de allt vanligare metallvapnen tvingade flintsmederna till ytterst drivna arbeten (Andersson 1989). Dolken är således minst 4000 år gammal och måste vara ett av de tidigaste spåren efter människor vid Morskogasjön.

På 1860-talet grävdes ovannämnda Kanalen med avsikt att avvattna sjön Flaxen belägen ca två kilometer sydväst om Morskogasjön. Syftet med sänkningen var att utnyttja området till myrslåtter. Samma förfarande genomfördes vid Hökasjön, längre västerut. Vid Hökasjön höjdes dock vattennivån senare, medan Flaxen numera är att betrakta som myrområde.

Vilken effekt avvattningen av Flaxen och tillkomsten av Kanalen hade på Morskogasjön är inte dokumenterad, däremot har vattenregimen därefter varit i stort densamma. På 1940-talet gjordes däremot ett försök att bredda utloppet vid Sjöudden. Avsikten var att försöka eliminera det höga vattenståndet på åkermarken i nordväst under våren. En enkel stentröskel byggdes och meningen var att nivån skulle kunna regleras med hjälp av denna. Effekten uteblev dock och frånsett detta ingrepp har vattennivåerna i sjön troligen varit oförändrade i mer än ett hundra år.

Före 1950-talet utnyttjades Morskogasjöns norra stränder till slåtter och betesmark. Starr och fräken slogs med lie på den årligen översvämmade madmarken. På våren rensades stränderna från "sjöskräp", vilket var rester av fräken, som lades i högar och snabbt förmultnade. I juni och juli skördades så maden och fräken stod högt i kurs som foder. Efter att skörden avslutats utnyttjades stränderna till betesmark långt in på hösten. Även på Lilla ön bedrevs slåtter och här finns också rester efter en timmråd hölad.

På grund av den intensiva hävden av stränderna och utnyttjandet av jordbruksmarken var det ett öppet landskap runt norra delen av Morskogasjön fram till att madslåttern upphörde på 1950-talet. Området måste under vår och höst varit mycket attraktivt för rastande vadare och änder och även häckfågelfaunan var troligen rik. Under höstarna bedrevs i slutet av augusti en intensiv jakt på främst gräsand i Morskogasjön. Denna jakt var tydligen av betydande omfattning och välorganiserad med iordningställda siktgator och utplacerade skyttar runt hela sjön. På 1930- och 1940-talen finns uppgift om hundratals skjutna änder och det talas om att "säckvis" med gräsänder blev resultatet från jakten. Under senare år har andjakten avtagit, dock bedrivs fortfarande jakt på änder under hösten.

På jordbruksmarken norr Morskoga by bedrevs ett mångformigt jordbruk fram till början av 1970-talet. Därefter slogs de små enheterna samman till ett större sammanhängande fält där numera säd odlas. Denna del är således fortfarande öppen mark, undantaget vissa holmar och zonen närmast stranden.

På översiktskartan i början på rapporten har angivits äldre kända namn på olika delar av sjön.

VEGETATIONSBESKRIVNING

En översiktlig växtinventering av Morskogasjön utfördes i fält i augusti 1989. Syftet var främst att ge en grov bild hur de olika växtsamhällena med dominerande arter är representerade. Vegetationskartan är således översiktlig, men ändå framgår tydligt de väsentliga och dominerande vegetationssamhällenas utbredning, zoner och storlek. Växtarternas släkt och artnamn följer Lid (1985).

En studie på kartan visar på en klar skillnad mellan norra och södra delens utbredning av vegetation och dess struktur. Man kan knappast kalla den norra delen för sjö, snarare kärr, och då med dragning mot fattigkärr. Norra delen av Morskogasjön skiljer sig även klart från de eutrofa lerslättsjöarna genom dess mindre näringsrikedom och begränsade förekomst av bladvass (*Phragmites australis*). Belysande är även förekomsten av flaskstarr (*Carex rostrata*) och trådstarr (*C. lasiocarpa*) - som i norra delen av Morskogasjön är riklig för båda arterna. Dessa starrarter förekommer normalt i skogsbygdens våtmarker och är i Morskogasjön mycket värdefulla fröproducenter för framförallt födosökande simändar.

Vattenståndsvariationen under och mellan åren har bidragit till zoneringen så att sammansättningen av vegetationen mer eller mindre är artvis. Denna variation i vattenstånd är också avgörande för sjöns förmåga att producera frön. (Pehrsson 1985)

VÄXTSAMHÄLLEN

På vegetationskartan har följande växtsamhällen markerats och dominerande art har fått ge namn åt zonen. Gungflyområden har markerats separat och är framför allt koncentrerade till åkermarkernas dikesmyningar.

Sjöfräken (*Equisetum fluviatile*). Bildar stora bestånd i norra delen, som kan tyckas ensartade, men flera starrarter ingår och då främst flaskstarr. Vasstarr (*Carex acuta*) och trådstarr finns också sparsamt företrädde.

Starr (*Carex* spp.). Här ingår flera arter, främst flaskstarr men även igelknopp (*Sparganium* spp) och vattenklöver (*Menyanthes trifoliata*). I denna viktiga fröproducerande zon finns också kråklöver (*Potentilla palustris*), hästsvans (*Hippuris vulgaris*), sjöfräken, kärrsilja (*Peucedanum palustre*) och bredkaveldun (*Typha latifolia*). Maddrör (*Calamagrostis stricta*) och krypvide (*Salix repens*) finns även representerade.

Kaveldun (*Typha latifolia*). I ett område längst i norr dominerar bredkaveldun även om inslag av sjöfräken och några starrarter finns.

Flytbladzonen. I nordväst där bäckarna tillrinner finns en ganska gles flytbladsvegetation som består av bl a nordnäckros (*Nymphaea candida*) enstaka glesa ruggar av sjösäv (*Schoenopectus lacustris*) och öppet vatten. Nordnäckros finns även i en tydlig zon utanför sjösäven i den södra, djupare delen.

Sjösäv. Centralt i norra delen finns ett område där sjösäven tydligt dominerar. Små vattenspeglar finns inne bland sjösäven. I södra delen dominerar sjösäven i bården runt stränderna.

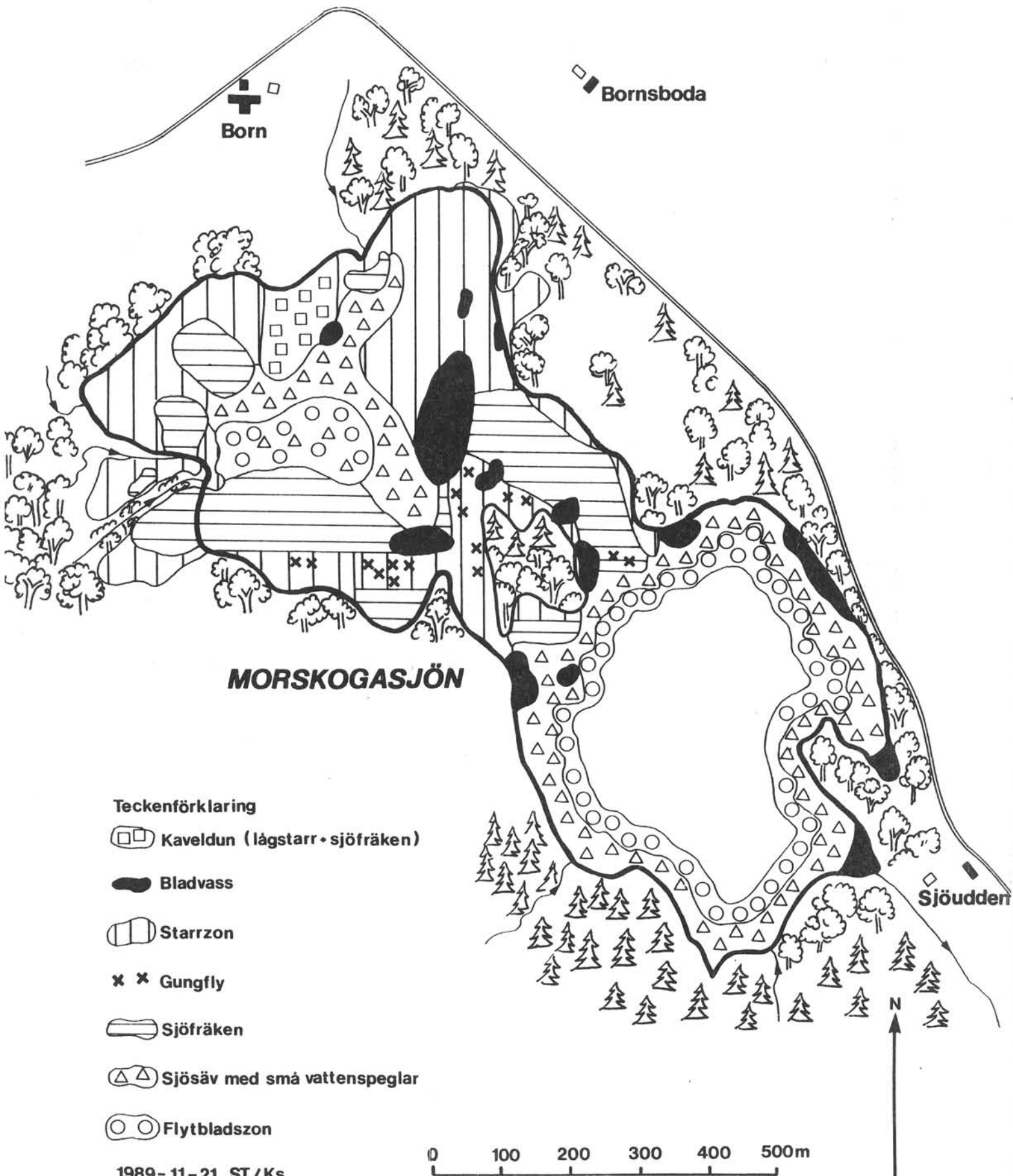
Bladvass (Phragmites australis). I norra delen finns ett större parti bladvass nordväst om ön, därutöver endast i smärre grupper. Bladvassens förekomst i Morskogasjön tycks vara tämligen stabil och någon ändring i utbredningen har inte kunnat märkas, vare sig beträffande minskning eller ökning under senare år. I södra delen finns bladvass främst i sydost (vid sjöns utlopp,) söder om ön samt på östra sidan i ett smalt band utefter stranden.

VEGETATIONEN KRING SJÖN

Vegetationen runt södra delens stränder domineras i söder och i öster av blandskog. På udden norr Sjöudden växer ett nästan rent aspbestånd, medan udden öster om ön längst ut är beväxt med gammal barrskog. På västra sidan gränsar södra delen till odlad mark och här växer en smal strandskog av bl a al.

Den norra delens stränder består i norr och nordost av mer eller mindre öppen betesmark. Uddarna är beväxta med blandskogar med stort inslag av asp. I norr finns även en betydande areal vall, där stränderna består av spridda videbuskage och enstaka yngre björkar. I väster, där bäckarna tillrinner, finns en relativt ung strandskog som bitvis är tät. Efter Sobäcken och norrut växer en smal zon av äldre lövträd, mest asp.

Söder om norra delen utnyttjas tidigare vallareal som åkermark och går ganska nära stranden. Här och där växer dock videbuskar och lövträd. En gammal aspdunge finns i sydväst och på Lerudden växer äldre lövträd med aspdominans. På ön finns blandskog som i stort är orörd sedan 1950-talet. Enstaka mycket grova tallar och granar finns insprängda. På öns södra del finns också rester efter en gammal timrad hölada som minner om tiden då slätter bedrevs på ön.

HÄCKFÅGELFAUNAN

RESULTAT FRÅN FÅGELINVENTERING 1989

Inledning

I samband med Frövi Fågelklubbs inventering av fågellivet i samtliga Lindesbergs kommuns sjöar 1988, besöktes Morskogasjön vid några tillfällen. Därutöver finns ingen inventering av fågellivet gjord i sjön. Morskogasjön har däremot ofta besökts av lokala ornitologer under framförallt häckningstid, vilket inneburit att häckfågelfaunan varit relativt väl känd.

Denna inventering är dock den första av kvantitativ art, där syftet varit att kartlägga häckfågelfaunan i detalj.

Metodik

Målsättningen med inventeringen var att fastställa vilka arter våtmarksfåglar och hur många par som häckade i Morskogasjön eller dess omedelbara närhet.

Arter som inventerats är sångsvan, kanadagås, änder, vattenrall, småfläckig sumphöna, sothöna, trana, vadare, måsar och fisktärna. Dessutom karterades hackspettar och några tättingarter i området.

I inventeringsarbetet har de normer som beskrivs i "Bin fåglar" (SNV 1978) följts. Inventeringsmetoder har varit boräkning, parräkning och revirkartering. Boräkning användes för skrattnås, fiskmås och fisktärna, parräkning för sångsvan, kanadagås och änder, och revirkartering för vattenrall, småfläckig sumphöna, sothöna, trana, vadare, hackspettar och tättingar. För några arter har en kombination av inventeringsmetoder använts, vilka framkommer i samband med den artvisa resultatgenomgången nedan.

Vid varje inventeringstillfälle har arterna noterats på karta i skala ca 1:7000.

Taxeringarna har skett från land, varvid förflyttning skett längs stränderna på sådant sätt att ingen del av sjön undgått bevakning. Emellertid ger räkning från land sämre resultat för simänder, medan gott resultat erhålls för dykänder, (SNV 1978). Detta faktum kompensades med fler och täta inventeringsbesök och att höga observationspunkter kunnat utnyttjas. Dessutom är Morskogasjön tack vare ytan och formen relativt lättöverskådlig.

Inventeringen har utförts av författaren. Och det tidsmässiga genomförandet framgår av följande:

Under perioden 8 april - 18 juli, genomfördes 8 besök om sammanlagt 21,0 timmar i april varav 2 kvällsbesök. I maj besöktes sjön 14 gånger, (36 timmar). Av dessa var 6 kortare kvällsbesök och ett besök en hel natt.

Juni omfattade 9 besök (29,5 timmar) med 2 besök hela nätter och ett kvällsbesök. Slutligen skedde 3 besök (3,5 timmar) i juli. Sammantaget besöktes sjön under häckningstid vid 34 tillfällen (90 timmar).

Resultat

I artsammanställningen nedan redovisas häckfågelarternas förekomst under inventeringsåret 1989. En sammanfattning av resultatet finns i tabell 1.

I artlistan saknas några arter som är knutna till sjön för födosök, men som inte alltid häckar i dess omedelbara närhet. Dessa är t ex fiskgjuse som häckar med två par i närheten och fiskar regelbundet i sjön. Lärkfalk häckar också i anslutning till sjön och använder främst luftrummet ovan sjön för jakt. Dessutom finns arter som buskskvätta, törnsångare, törnskata och sävsparv som häckfåglar intill sjön. Ovanstående arter redovisas dock i den artvisa genomgången i kapitlet Morskogasjöns fåglar.

Tabell 1. Antalet häckande våtmarksarter, hackspettar och vissa tättingarter vid Morskogasjön 1989, norra delen 30 ha och södra 23,5 ha.

Art	Antal par/revir		Summa
	Norra delen	Södra delen	
Sångsvan	1		1
Kanadagås	2		2
Bläsand	1		1
Kricka	4	1	5
Gräsand	6	2	8
Årta	1		1
Vigg	3	1	4
Knipa	4	2	6
Vattenrall	1		1
Småfläckig sumphöna	1		1
Sothöna	2		2
Trana	1		1
Tofsvipa	8		8
Enkelbeckasin	6		6
Storspov	3		3
Rödbena	1		1
Skogssnäppa	1		1
Grönbena	3		3
Drillsnäppa		1	1
Skrattmåås	2		2
Fiskmåås		1	1
Fisktärna		4	4
Summa (22 arter)	51	12	63
Antal par/km ²	170	51	118
Göktyta	1		1
Gröngöling	2		2
Spillkråka	2		2
Större hackspett	2	1	3
Mindre hackspett	1		1
Sävsångare	6		6
Rörsångare	6	3	9
Ängspioplärka	2		2
Rosenfink	2		2

Sångsvan. Revirräkning och borräkning gav 1 par

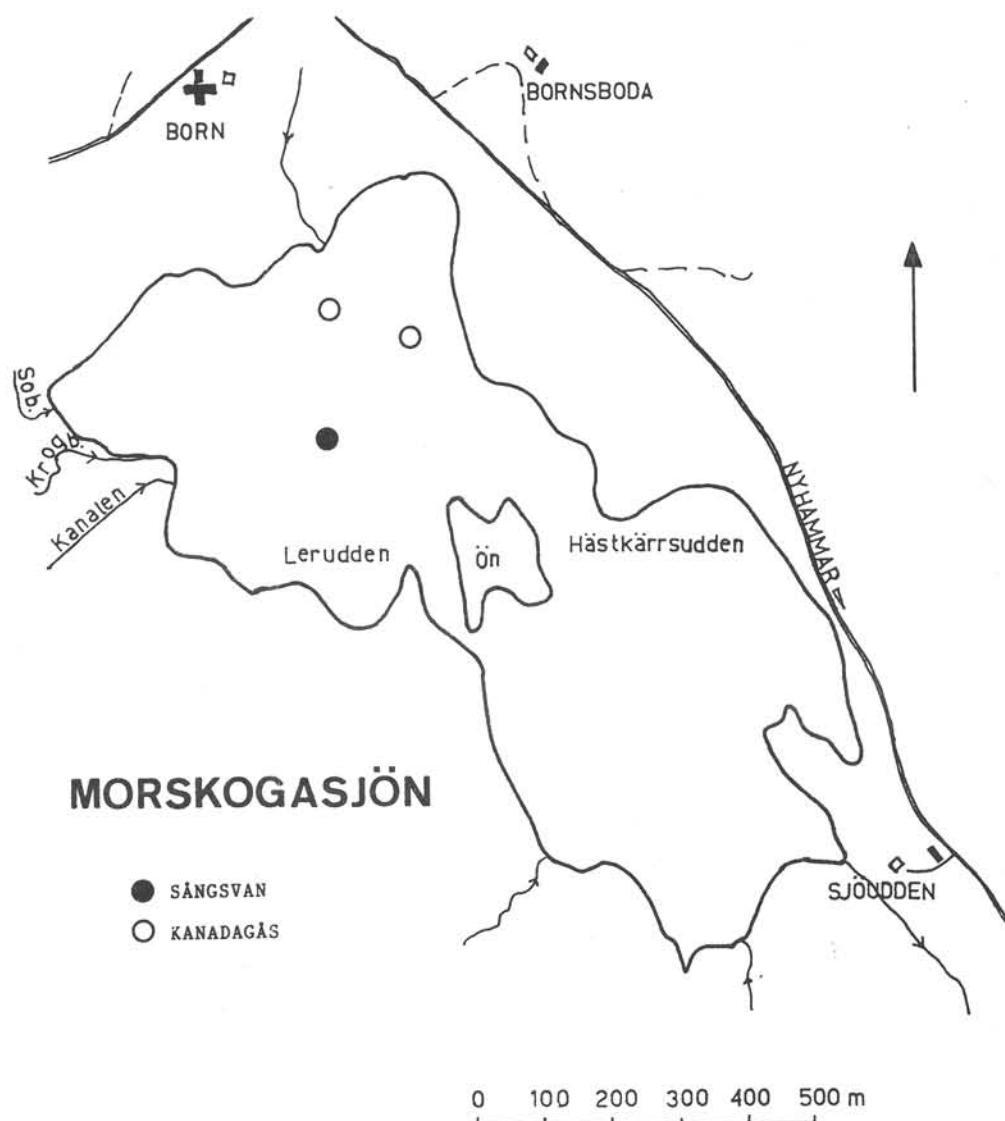
Paret var vid boplatsen från 13 april, de var emellertid på plats i sjön redan i februari beroende på den milda vintern med tidigt öppet vatten. Ytterligare två vuxna sångsvanar, som uppträdde som par, fanns i sjön. De uppehöll sig mest i den södra delen, och fanns där till och med 17 maj utan att något häckningsbeteende kunde iaktas.

Häckning: Det häckande paret fick endast en unge, som sågs första gången 23 maj och därefter hela perioden.

Kanadagås. Parräkning gav 2 par

Två bon fanns längst i nordost. I slutet av april hittades en, troligen av räv dödad kanadagås på den nordöstra stranden. Därefter fanns endast ett par i norra delen. På fälten i väster uppehöll sig en flock på nio kanadagäss i april och maj, därefter ökades dessa de första dagarna i juni och uppgick då till som mest 17.

Häckning: Ett par lyckades med häckningen och kullen uppgick till 7 ungar, som sågs första gången 31 maj. De uppehöll sig ofta i den södra delens klarvattendel och tillsammans med flocken av icke häckande vuxna kanadagäss.

Bläsand. Parräkning gav 1 par

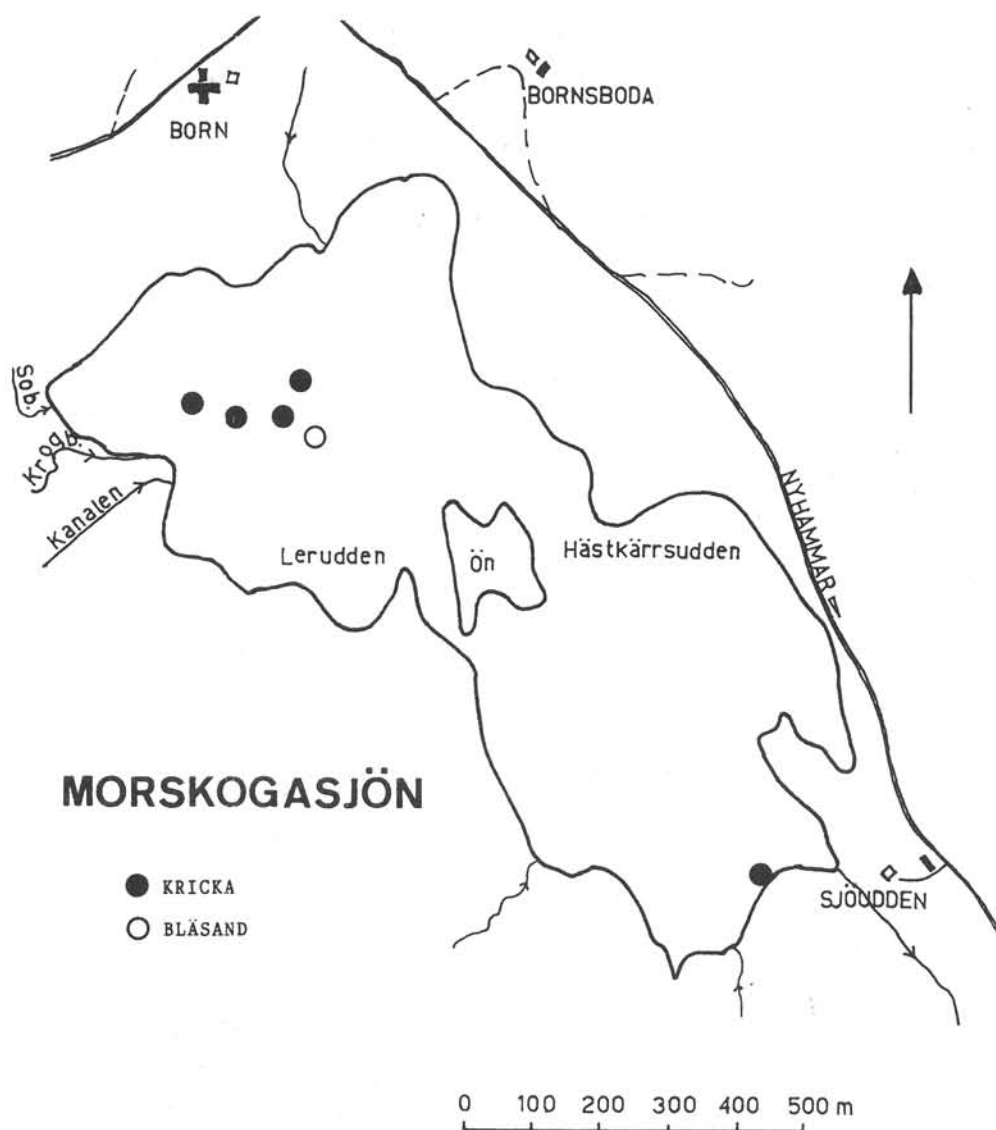
Ett par uppträdde vid sannolik boplats från första veckan i juni och resten av inventeringsperioden. Utöver det paret fanns i sjön ytterligare minst en hane i juni och juli. Arten häckar årligen i en skogssjö norr om Morskogasjön och erfarenheter därifrån visar att bläsanden är sen till häckning och ungar ses inte förrän i juli.

Häckning: Ingen säker iakttagelse av ungar gjordes.

Kricka. Parräkning gav 5 par

Under hela april rastade en flock på som mest 27 krickor. De häckande paren kunde dock urskiljas redan 13 april. Från mitten av maj och en månad framåt sågs inga honor, däremot stannade de häckande hanarna kvar i sjön.

Häckning: Den 20 juni sågs en hona med 4 pull i den norra delen. Det var enda kullen som observerades.

Gräsand. Parräkning gav 8 par

De åtta paren fördelade sig på sex i norra och två i södra delen. Gräsandparen räknades tidigt i april och vid tre tillfällen kunde paren räknas fram till 27 april. Därefter sågs mest hanar. Kravet för att kunna utvärdera antalet par uppfylldes således genom att de åtta paren kunde räknas vid dessa tillfällen innan äggläggningen startade.

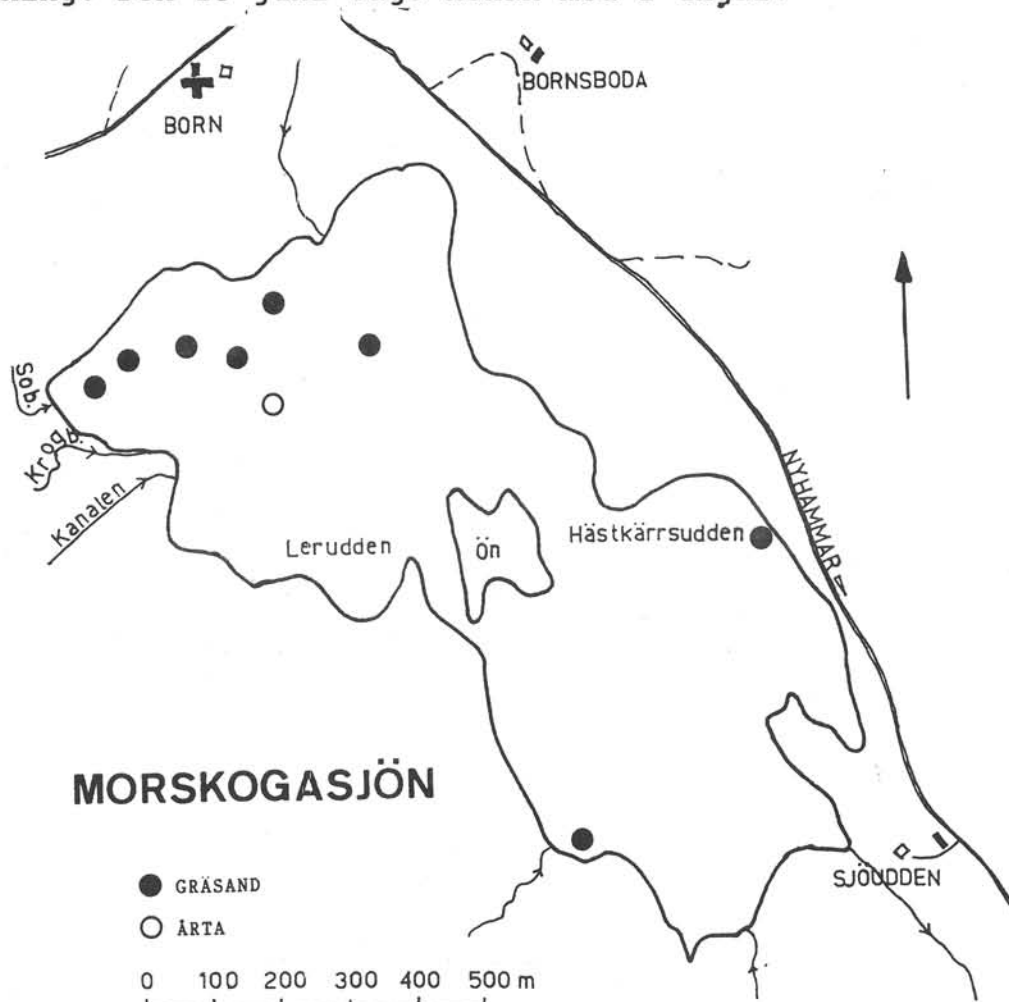
Förutom de häckande paren uppehöll sig även rastande gräsänder i sjön. Den 8 april fanns en blandad flock på 40 individer, därefter minskade antalet som bedömdes rasta och den 20 april uppehöll sig 12 ex i norra delen. Den 23 maj fanns åter en flock gräsänder om 17 ex, däribland förmodligen de parade hanarna. Denna flock uppehöll sig gärna på det odlade fältet i väster under födosök. Som mest sågs 34 gräsandhanar den 31 maj som uppehöll sig i den skyddande vegetationen i norra delen för att rugga.

Häckning: Totalt sågs 3 ungvallar, fördelade på 2 norra och 1 i södra delen. Den 8 juni upptäcktes de första kullarna.

Ärta. Parräkning gav 1 par

Den 15 april fanns 3 par i sjöns norra del. Från den 27 april var endast det häckande paret kvar. De uppehöll sig i norra delens nordvästra hörn i anslutning till flytbladszonen. Från och med mitten av maj och en månad framåt var endast hanen synlig och uppehöll sig i norra delen tillsammans med andra simänder.

Häckning: Den 25 juni sågs honan med 2 ungar.

Vigg. Parräkning gav 4 par

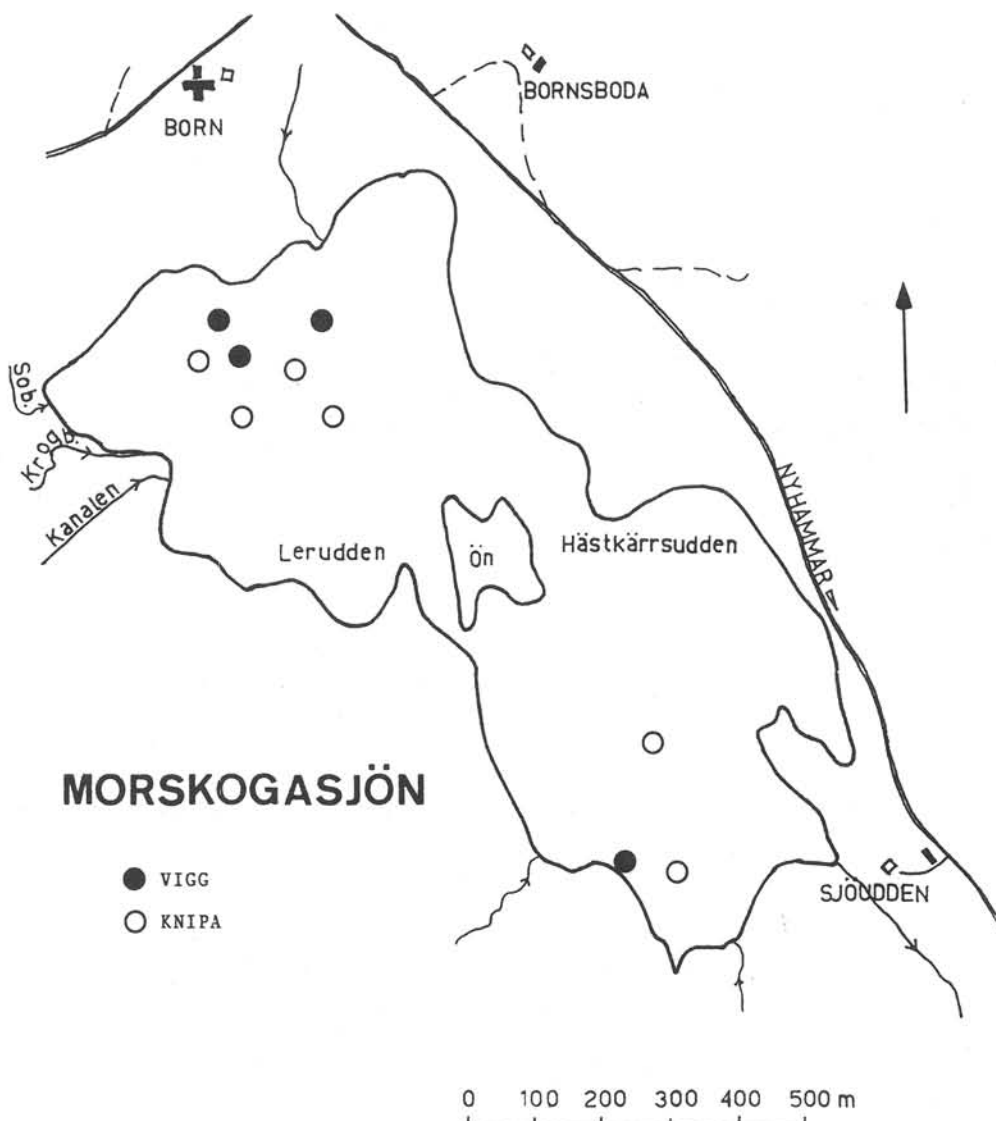
Inga flockar av rastande viggas fanns denna vår i sjön. De som observerades tycks ha utgjort det häckande beståndet. De fyra häckande paren fanns redan den 8 april och sågs därefter i par några veckor fram. Fördelningen var 3 par i norra delen och 1 par i södra delen.

Häckning: I norra delen iaktogs 2 kullar. Första kullen upptäcktes den 22 juni och den 25 juni sågs två vigghonor med 3 respektive 4 pulli. Den 18 juli fanns i norra delen en hona med 2 ungar.

Knipa. Parräkning gav 6 par

Vid första inventeringstillfället, den 8 april, låg 4 par i norra delen och i södra delen fanns en grupp om 1 hona och 4 hanar nära en knipholk. Den 13 - 20 april hade beståndet formerats i 4 par i norra och 2 par i södra delen, vilket bedömdes vara de häckande paren. Förutom de häckande paren uppehöll sig i maj månad 3-8 ex av troligen ettåriga honor och hanar.

Häckning: En hona med 3 pull sågs första gången 21 maj i norra delen. Den 14 juni sågs hona med pull i södra delen och 20 juni hade kullen i norra delen fått sällskap med ytterligare en kull om 2 ungar. Sammanlagt iaktogs 3 kullar.

Vattenrall. Revirkartering gav 1 revir

Under perioden 15 april till och med 19 maj hördes vattenrall vid fyra tillfällen, därefter hördes den åter natten mellan den 11 och 12 juni. Vid varje tillfälle hörd från samma plats, nämligen den största bladvassruggen norr om ön. Kriteriet för revir har därmed ansetts uppfyllt.

Häckning: Ingen iakttagelse.

Småfläckig sumphöna. Revirkartering gav 1 revir

Samma krav för revir som vattenrall har använts. Ovanligt tidigt för småfläckig sumphöna hördes en spelande fågel den 15 april. Därefter dröjde det till den 14 maj då den åter hördes från nordvästra delen. Efter ytterligare en period av tystnad hördes den småfläckige åter vid flera tillfällen under perioden 4 juni till och med 14 juni. Natten mellan den 11 och 12 juni spelade den oavbrutet.

Eftersom litet är känt om artens biologi, dess vanor i samband med häckningen och så vidare, är det svårt att bedöma beståndet av småfläckig sumphöna i vissa områden. Det har även framförts att de ropande individerna är oparade, särskilt senare under säsongen,

och att de häckande fåglarna är tysta. Någon studie som ger belägg för detta finns dock ej. Uppträdandet vid Morskogasjön har emellertid bedömts som minst ett revir. Den tidiga fågeln skulle kunna vara en häckare, eftersom den tystnade bara efter en eller två dagar. Det kan även vara fråga om en rastande fågel som bara tillfälligt fanns då. Det troliga är ändå att det rör sig om en bofast fågel som därefter endast sporadiskt och vid störning avslöjade sig, t ex som vid den 14 maj. Det faktum att arten varit årlig sedan 1979 bör även styrka detta. Den intensivt spelande fågeln i juni var i samma område där tidigare spel hörts.

Häckning: Ingen iakttagelse.

Sothöna. Revirkartering och parräkning gav 2 par

I den norra vegetationrikare delen var de båda paren uppdelade i väster och öster. Den 15 april fanns paren i var sitt revir. Omkring 10 maj pågick bobyggen på var sitt håll. Utöver de båda paren fanns, under några dagar i månadsskiftet april-maj, ytterligare 3 sothöns.

Häckning: En kull sågs. 1 par med 2 pull sågs första gången den 8 juni.

Trana. Revirkartering gav 1 par

Ett par hade troligen sitt bo i den nordöstligaste delen i norr. Under perioden april till slutet av maj fanns ytterligare två vuxna tranor i området. De båda var ofta i den sydvästra strandskogen i söder.

Häckning: Den 20 och 22 juni varnar paret i norr kraftigt för unge eller ungar i närheten. De uppehåller sig i området där förmodligen boplatsten var.

Tofsvipa. Revirkartering och boräkning gav 8 par

I första veckan i april rastade som mest 45 tofsvipor. Därefter uppehåller sig de häckande paren på dels åkermarken i väster och i norra delen av sjön. Efter att häckning påbörjats i början av maj, plöjdes fälten upp och besåddes. Detta resulterade i omläggning och ruvande fåglar fanns ännu 8 juni. Fördelningen var 5 par på det odlade fältet och 3 par i maden i norra sjön.

Häckning: 2 par lyckades med häckning i norra sjön, medan de åkerhäckande troligen misslyckades med häckning. Tofsviporna måste ha det svårt i den välgödslade och därmed snabbväxande säden.

Enkelbeckasin. Revirkartering gav 6 revir

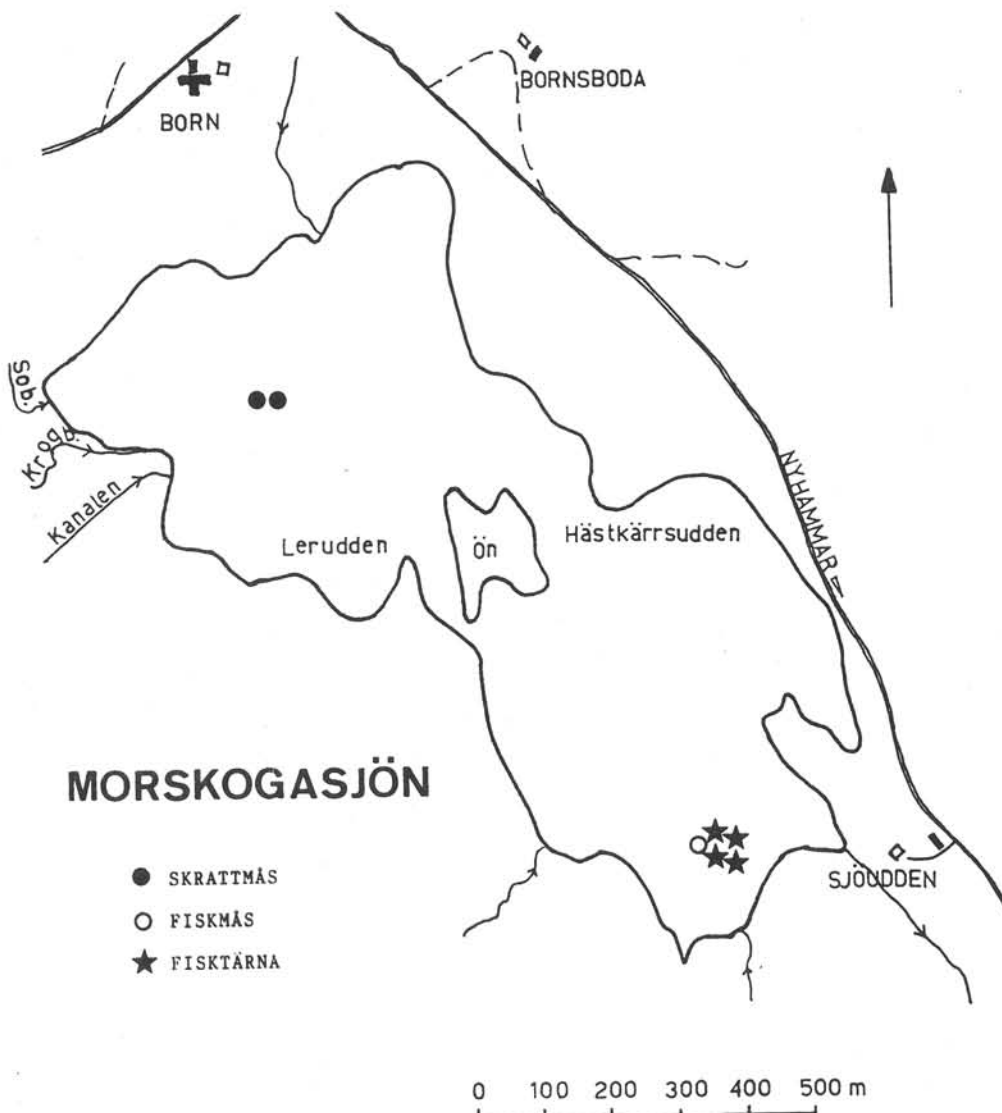
Enkelbeckasinerna uppehöll sig i norra delens nordöstliga och sydvästliga hörn. Vid bedömningen av antal revir har spelande fåglar i luften samtidigt räknats och gällt som underlag. Eftersom hela norra delens beckasiner har kunnat räknats samtidigt är antalet revir troligen i nivå med sanningen. Eventuellt är antalet i underkant, eftersom man inte vet om samtliga beckasiner spelar samtidigt, och i så fall är 6 revir ett minimum. Räkning av antalet

ex noterades den 10 maj. Grönbenan är svårinventerad och att bestämma boplatsens läge är i Morskogasjön problematiskt. För att bestämma antalet revir har spelande fåglar räknats och senare har varnande fåglar noterats. I mitten av juni varnade grönbenorna kraftigt för varje tänkbar fara.

Häckning: Ingen iakttagelse.

Drillsnäppa. Revirkartering gav 1 par

Morskogasjöns enda par drillsnäppor fanns vid den lite steniga östra kanten av den södra delen. Första observationen gjordes den 9 maj, sedan sågs fåglarna vid flera tillfällen vid strandkanten och på vägen. Den 25 juni varnar en vuxen fågel ihärdigt för ungar.

Skrattmåsar. Boräkning gav 2 par

Under hela inventeringsperioden sågs skrattmåsar besöka sjön. I april sågs som mest 80 ex den 9:e. Hela maj näringssökte 30 till 40 skrattmåsar på fälten och i norra delen av sjön. Troligen hörde dessa hemma i den närbelägna Hökasjön, där häckning påböjades av

ca 50 par. Dessa häckningar avbröts dock och inga fåglar fanns på platsen i mitten av juni. Kanske de två paren i Morskogasjön kom från Hökasjön, eftersom häckningen startade upp så sent. Inte förrän den 8 juni kunde man se paren vid boplatserna.

Häckning: ingen observation av ungar.

Fiskmåsar. Boräkning gav 1 par

Ett par fanns på den stora stenen längst ner i den södra delen. Dessutom fanns under april och maj enstaka fåglar som besökte sjön för näringssök. Den 1 juli uppehöll sig 20 ex på den nyslagna vallen i norr.

Häckning: En ungfågel sågs första veckan i juli

Fisktärna. Boräkning gav 4 par

I den södra delen fanns en liten koloni om 4 par på den stora stenen i söder.

Häckning: Den 17 juni sågs nyss kläckta ungar.

Göktyta. Revirkartering gav 1 par vid Bornsboda i nordost

Gröngöling.

Revirkartering gav 2 revir. Ett på ön och ett i strandskogen i nordväst.

Spillkråka.

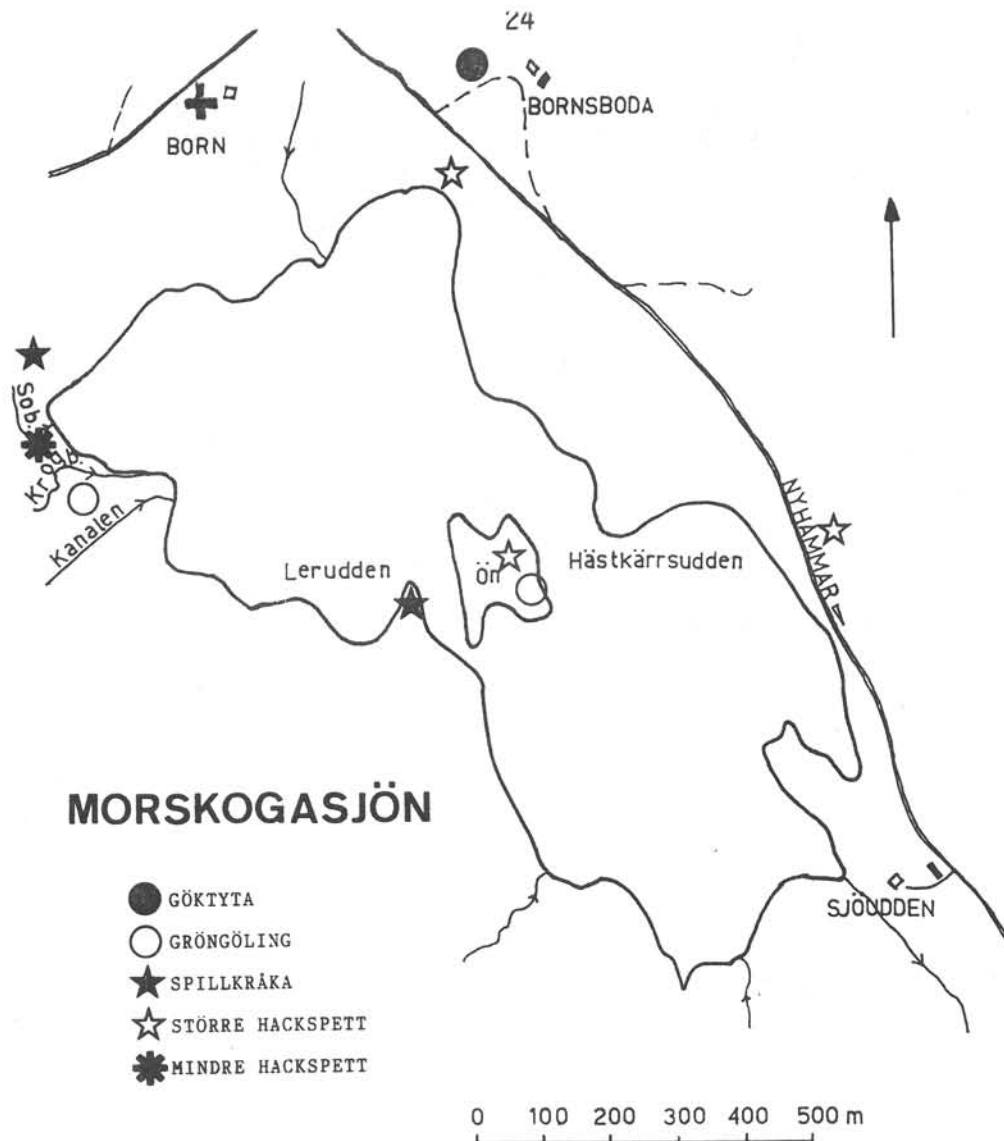
Revirkartering och boräkning gav 2 par. Ett par häckade efter Sobäcken i nordväst och ett par fanns på Lerudden väster om ön. Båda häckningarna var i gamla aspar och ungar hördes och sågs i båda bohålen

Större hackspett.

Revirkartering gav 3 revir. Reviren fanns på ön, i nordvästra strandskogen och i den sydöstra strandskogen i södra delen.

Mindre hackspett.

Revirkartering gav 1 par i strandskogen i nordost efter bäckarna. Den 13 april ses en fågel ropa och trumma vid nordvästra kanten, samtidigt ropar en mindre hackspett ifrån sumpskogen efter Krogbäcken. Den 12 juni hörs åter en fågel ropa och trumma från samma område.

Ängspiplärka.

Stora flockar rastade på fälten i väster under slutet av april. På den västra kanten häckade 2 par. Fåglar vid bo med maten i näbben sågs i juni.

Sävsångare.

I den norra delen resulterade revirkarteringen i 4 till 6 revir

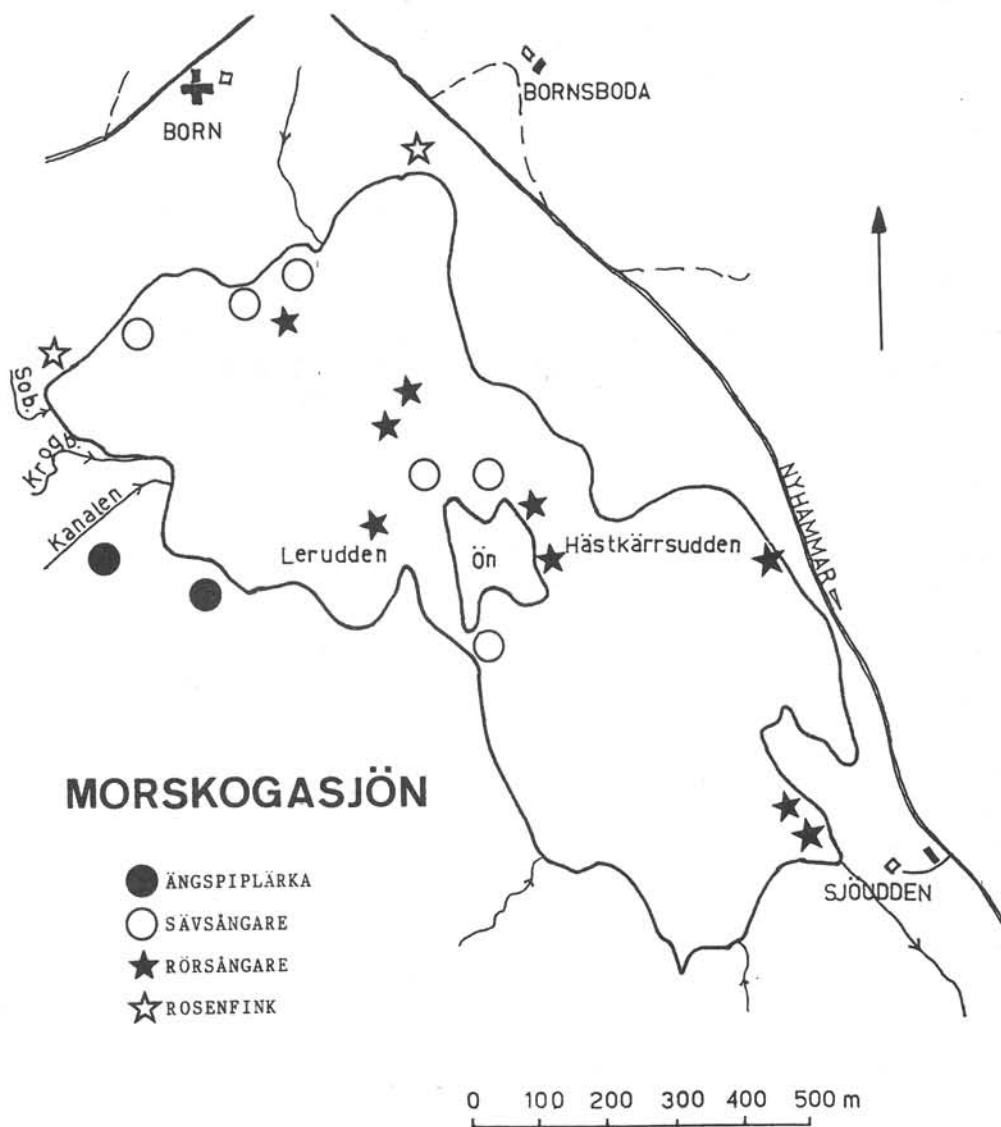
Rörsångare.

Rörsångarna fanns nästan uteslutande i bladvassruggarna. Revirkartering av sjungande fåglar resulterade i 6 revir i den norra och 3 revir i den södra delen.

Rosenfink.

I den norra delens norra kant fanns 2 revir. Den första hördes

27 maj och från 6 juni hördes 2 sjungande hanar till och med 17 juni. Den 12 juni hördes ytterligare en rosenfink på den västra stranden, som dock bedömdes som tillfällig.

NATURVÅRDSBEDÖMNING

Flera aspekter kan läggas på Morskogasjöns höga ornitologiska värde. Som häckningslokal för flera våtmarksberoende fågelarter saknar den motstycke i norra länsdelen och läget i barrskogsregionen gör sjön mycket viktig för fåglar knutna till våtmarksbiotopen i denna trakt.

Totalt häckade 22 arter utpräglat knutna till våtmarker och antalet måste anses högt. I norra delen är dessutom partätheten hög närmast jämförbar med de rika våtmarkerna i slättbygderna. Simänder och vadare dominerar och glädjande nog fanns inte mindre än tre par storspovar, vilket därmed är den tätaste förekomsten i Lindesbergs kommun.

Mycket positivt för Morskogasjön är den relativt opåverkade vattenregimen, som medger vattenståndsvariationer både under året och mellan olika år. Att sjön är relativt opåverkad kan utläsas i vegetationen. I främst den norra delen finns tydliga vegetationszoner. I dessa zoner finns, för många änder så viktiga, fröproducerande växter som gynnas av vattenståndsvariationerna; högt vårvatten, lågt sommarvattenstånd, stigande höstvattenstånd och åter sjunkande vintervattenstånd. Det är således skillnad mellan hög- och lågvatten (vattenamplituden) och vattenståndens varaktighet som är avgörande för våtmarkens vegetationszoner (Pehrsson 1980). Dessutom skapar de olika zonerna skilda biotoper för många fågelarter, vilket kan förklara det höga antalet häckande arter i Morskogasjöns relativt sett lilla areal.

I Morskogasjöns norra del finns betydande arealer grunda madmarker, som är rika fröproducenter. I dessa områden finns både låg- och högstarr-arter med energirika frön. Dessutom tycks den norra delen vara rik på olika vattenlevande insekter. Kombinationen vegetabilisk och animalisk föda under olika perioder är en förutsättning för vissa änders förmåga att häcka. Exempelvis är gräsanden helt anpassad funktionellt till de olika faserna av födoproduktion i en naturlig våtmark. Dagsländelarver och större vatteninsekter utnyttjas av honan inför äggläggningen och andungarna kläcks samtidigt med sländlarvernas kläckning som då utgör deras föda. Därefter under höst och vår består födan mest av frön och annat vegetativt material (Pehrsson 1985).

Morskogasjöns uppdelning i en grund, vegetationsrik del och en djupare, vegetationsfattigare är inte så vanligt förekommande. Däremot mycket betydelsefull för hela sjöns möjlighet att hysa vissa fågelarter t ex fisktärna, fiskmå, drillsnäppa och dykänder som brunand, knipa och vigg. De båda delarna kompletterar varandra och flera arter utnyttjar delarna för skilda syften.

I den södra klarvattenytan kan änderna ligga och vila med bra uppsikt för predatorer. Icke häckande arter som exempelvis storlom och storskrake kan i det klarare vattnet fiska.

Fisktärnorna har sitt bo i den södra delen medan födan huvudsakligen hämtas ur den norra.

Som rastlokal har Morskogasjön stor betydelse både på hösten och våren. På våren kanske främst för nordflyttande våtmarksarter, beroende på sjöns läge i brytningsbygden mellan skogslandet och slättlandet. Här i gränslandet mellan norr och söder är klimatzonen snäv vilket betyder stora temperaturskillnader med ytterligare kort förflyttning norrut. Våren bromsas med andra ord upp här

zonen snäv vilket betyder stora temperaturskillnader med ytterligare kort förflyttning norrut. Våren bromsas med andra ord upp här och Morskogasjön blir därför en värdefull rastplats innan norrlandslokalerna. På hösten är det framför allt fröproduktionen i norra delen som lockar relativt stora skaror simänder att rasta.

En negativ utveckling i sjöns närhet är att arealen hävdad mark minskar. Tidigare fanns hävd i form av bete eller slåtter i betydligt större omfattning. I dag finns endast mindre synliga effekter av detta kvar på den nordvästra stranden. Att biotopen hävdad mark idag är så liten är att betrakta som en brist. Dock hålls stora områden öppna genom vallodling och odling av säd vilket ändå dock medför ett relativt öppet landskap.

Negativt är dessutom de senaste årens rätning och rensning av Krogbäcken respektive Kanalen i nordväst. Förfarandet medför snabbare tillrinning och därmed eventuella förskjutningar i vattenståndsvariationen. Detta kan i sin tur påverka de värdefulla vegetationsområdena i norra sjön.

I syfte att utröna de mellan åren olika vattenfluktuationerna uppsattes våren 1989 ett rör i den södra delen av sjön, med 10-centimeters gradering. Vattenstånden avläses av lokala ornitologer.

MORSKOGASJÖNS FÅGLAR

Inledning

Sammanlagt har 159 fågelarter observerats vid Morskogasjön. Därav har ca 105 arter befunnits häckande sedan mitten på 1970-talet. Överhuvudtaget är de flesta observationerna vid sjön av sent datum och från de senaste 15 åren.

Bevakningen av Morskogasjön har under åren varit av relativt liten omfattning. Äldre uppgifter av kvantitativ eller kvalitativ art saknas i stort sett helt. Endast enstaka observationer finns sålunda från 1950- och 1960-talen. Under 1970-talets senare hälft började sjön besökas någorlunda regelbundet, åtminstone under våren och försommaren. Detta hade sin troliga orsak i att Grimsö forskningsstation etablerades och att forskare kom till trakten.

I takt med ett ökat intresse för fåglar och fler ornitologer på nära håll, blev Morskogasjön besökt i ännu större omfattning under 1980-talet. Fortfarande är det dock en handfull intresserade som står för observationsmaterialet från sjön. Artlistan skulle troligen vara av betydligt större omfattning om Morskogasjön haft en längre serie år av fågeldokumentationer. Detta belyses inte minst av att endast i samband med fågelinventeringen 1989 kunde 122 arter noteras.

Trots dessa brister i bevakningen av sjön kan den uppvisa en mängd intressanta fynd av tillfälliga eller häckande arter. Sjöns stora värden ligger dels i den stora koncentrationen häckande våtmarksfåglar, med många arter, av vilka flera kan betraktas som krävande och dels i Morskogasjöns läge i kanten av norrlandsterrängen med speciella klimatförhållanden vilket gör den attraktiv för rastande vadare och änder m fl.

Morskogasjöns värde under sträckperioderna är inte så väldokumenterat. Det mesta tyder dock på att sjön har relativt stor betydelse som rastlokal. Med tanke på den så gott som opåverkade vattenregimen finns goda förutsättningar för fröätande vattenfåglar och insektsätande vadare att utnyttja sjön mer eller mindre de flesta år. En närmare dokumentation av rastande vadare och änders utnyttjande av Morskogasjön är angelägen.

Material

De flesta uppgifter och observationer från 1950- och 1960-talen har erhållits av Carl-Ivan Carlson per brev. Observationerna från 1970- och 1980-talen har hämtats dels ur arkiv vid Grimsö forskningsstation, sammanställt av Per Angelstam och Hans Ljungkvist (opublicerat), dels observationsmaterial från Lindesbergs kommun sammanställt av författaren tillsammans med Jan-Erik Malmstigen (opublicerat). Fågelrapporter ingående i "Fåglar i Västmanland" från 1976 till 1988 har genomgått. Till grund för förteckningen ligger dessutom samtliga årgångar av "Fåglar i Lindesbergs kommun" (1984-1988), utgiven som meddelande av Frövi Fågelklubb.

Under våren och försommaren 1989 besöktes sjön vid flera tillfällen av personer knutna till Grimsö forskningsstation. Mikael Hake har lämnat värdefulla uppgifter och dessutom rapporterat om fiskgjusarnas besök i sjön i samband med det på Grimsö nystartade fiskgjuseprojektet. Ingemar Andell och Mikael Larsson har meddelat mig sina observationer.

Till samtliga ovanstående och andra som bidragit till kunskaperna om Morskogasjöns fågelliv vill jag rikta ett stort tack.

ARTFÖRTECKNING

Smålom (Gavia stellata)

1 ex rastade i södra delen 6.5 1981

Enda fyndet av arten, som dock finns häckande i skogstjärnar norr och nordväst om Morskogasjön.

Storlom (Gavia arctica)

Storlommar ses från och till i södra delen. Fåglarna utnyttjar sjön som fiskesjö och på sommaren kan sällskap på 3-4 ex uppträda. Häckande storlommar finns i den närbelägna Sörmogen och det är troligen lommar därifrån som uppträder i Morskogasjön.

Smådopping (Tachybaptus ruficollis)

Två observationer gjorda:

1 ex 4.5 1975 och 1 ex 13.5 1982.

Skäggdopping (Podiceps cristatus)

Skäggdoppingen uppträder sällsynt i Morskogasjön och endast år med högre vattenstånd. Trots att södra delen torde passa arten finns inga observationer som skulle kunna tyda på häckning. Konstaterad häckning finns endast från åren 1955 och 1984. I båda fallen i den norra delen.

Svarthakedopping (Podiceps auritus)

Svarthakedoppingen är rapporterad så gott som årligen sedan 1976.

1976: 10 ex rastande 30.4 och 2 par fanns 9.5
1977: 4 ex 30.4 därefter sågs 1 par under perioden 5-24.6
1978: 3 par sågs 12.6 varav 1 par med pull.
1980-1985: 1 par häckade eller troligen häckande.
1987- 1988: 1 par häckade.
1989: Endast en observation föreligger av 1 ex 28.4.

Häger (Ardea cinerea)

Under åren 1975 fram till 1986 finns fynd främst under våren och framförallt hösten. Från 1987 och därefter har hägern även uppträtt under sommaren. Misstanke finns om häckning i omedelbar närhet till Morskogasjön, dock har inget be påträffats. Under 1989 uppträdde under våren två hägrar öster om sjön och den 20.4 hittades 1 ex dött på fältet i norr (ett ben liksom huvudet saknades). Regelbundet i juni sågs i norra delen 1-3 ex och i juli sågs 1 ex regelbundet.

Knölsvan (Cygnus olor)

Uppgifter om häckning finns med 2 par den 2.7 1956 och 1 par med 7 pull 4.7 1965 (Carl-Ivan Carlson i brev).

Därefter finns endast ett fynd av 2 ex 9.10 1977.

Sångsvan (Cygnus cygnus)

Sångsvanen uppträder under våren i flockar på upp till 100 ex. Under vissa vintrar kan övervintring ske. I januari 1961 fanns 42 ex, 27.2 1976 fanns 10 ex och i januari 1988 som mest 8 ex. I februari 1989 uppehöll sig en familj om två vuxna och fyra ungfåglar.

Årligen sedan 1976 har ett par häckat i den norra delen och vid samma boplat. Häckningsutfallet har skiftat från som mest 7 flygga ungar 1981 och till 1 flygg unge 1989.

Sädgås (Anser fabalis)

Uppträder under våren främst i andra halvan av april. Även om flest fynd gäller översträckande fåglar finns observationer av rastande.

1976: 2 ex rastade 13.4
1988: 10 ex rastade 24.4
1989: 20 ex rastade 2.4

Fjällgås (Anser erythropus)

Endast ett fynd finns:

1 ex 23.4 1978

Grågås (Anser anser)

Är observerad vid två tillfällen:

1976: 1 ex 14.4
1981: 4 ex rastade 17.10

Kanadagås (Branta canadensis)

Rapporterad första gången med 6 ex 16.4 1965. Häckning konstaterad först 1977 med 1 par, därefter saknas uppgifter om häckning åren fram till 1987. 1987 och 1988 häckade 1 par och 1989 2 par, varav ett par misslyckades med häckningen då ena fågeln dödades, troligen av räv.

Vitkindad gås (Branta leucopsis)

Arten är endast observerad under 1989.

1 ex sågs under perioden 28.3-2.4

Bläsand (Anas penelope)

Rastar regelbundet vår och höst i mindre flockar upp till 20 ex. Häckning eller sannolik häckning har konstaterats 1982 och 1989. Därutöver finns observationer sommartid i juni från flera år. Första dokumenterade fyndet är från 1955, då 1 hane och 2 honor sågs 23 juni.

Bläsanden finns häckande så gott som årligen i St Mjugsjön eller dess närhet ca 10 km västerut, erfarenheter därifrån visar att häckningen staratar upp relativt sent och ungar ses som regel först en bit in i juli. Detta kan innebära för Morskogasjöns del att häckningar kan ha undgått upptäckt vissa år, eftersom bevakningen av sjön sommartid är sämre än tidigare under säsongen.

Kricka (Anas crecca)

Rastar främst under våren och talrikast i april. Den 24 april 1988 fanns 60 ex och 1989 sågs som mest 27 ex den 13 april. Är näst gräsanden den vanligaste häckande simanden.

1989 fanns 5 par, en kull observerades 20 juni i norra delen.

Gräsand (Anas platyrhynchos)

Gräsanden var toligen betydligt vanligare förr i Morskogasjön, både som häckfågel men framför allt som rastare. Arten jagades under hösten i mycket stort antal och denna jakt var välorganiserad och av stor omfattning. Uppgift finns om hundratals eller "säckvis" med skjutna änder under 1930- och 1940 talen (Gunnar Fredriksson muntligen).

Fortfarande är dock Morskogasjön viktig för gräsanden både som häcklokal och rastlokal. Totalt fanns under 1989 8 par i sjön och 3 ungpullar kunde räknas.

Förutom det häckande beståndet rastade som mest 40 ex första halvan i april och i början på juni uppehöll sig 34 ex i norra delens vegetationsrika del. Morskogasjön utnyttjas troligen som ruggningsplats av gräsänder som häckar i sjöarna i närmaste omgivning.

Stjärtand (Anas acuta)

Under 1980-talet finns följande observationer:

1982: 1 par 25.4

1987: 1 par 26.4 och 1 hona 18.10

1989: 3 hanar 28.3, 1 hane 29.3

1 par uppehölls sig i närheten av tillflödet i nordväst under perioden 30.3 -20.4.

Årta (Anas querquedula)

Årtan är numera mycket sparsam häckfågel i länet och har troligen missgynnats av minskande arealer hävdade strandängar. I Morskogasjön var årtan möjligen årlig häckfågel åtminstone fram till 1950-talets slut. Eftersom mycket litet är känt om fågelfaunan un-

Duvhök (Accipiter gentilis)

Duvhöken kan ses jaga i omgivningarna och i sjöns närhet. Den flyger inte sällan över sjön och en känd boplats finns i närheten.

Sparvhök (Accipiter nisus)

Uppträder i likhet med duvhöken regelbundet med revir. Vintertid finns den stationärt runt sjön.

Ormvråk (Buteo buteo)

Häckar i området med två par vissa år. Åren 1977, 1983, 1984 och 1987 har bo besökts och häckning konstaterats.

Fjällvråk (Buteo lagopus)

Kan ses främst i slutet av oktober, dessutom finns ett fynd i december 1987.

Kungsörn (Aquila chrysaetos)

Följande observationer finns:

1976: 1 ex på isen 25.4

1985: 1 juv 28.10

1987: 1 juv 19.12 och 25.12

Fiskgjuse (Pandion haliaetus)

Två par som häckar norr om respektive sydost om Morskogasjön utnyttjar den för fiske. Genom ett nystartat (1988) fiskgjuseprojekt på Grimsö forskningsstation, där man har placerat sändare på fiskgjusarna, finns följande: Den hane som bor sydost om Morskogasjön gjorde under perioden 8.6 - 15.7 sammanlagt 5 besök vid sjön och den hane som häckar norr om sjön endast ett besök (Mikael Hake i brev).

Utöver ovanstående sågs fiskande fåglar vid flera tillfällen i april och maj, med första datum 13.4.

Tornfalk (Falco tinnunculus)

Tornfalken har observerats vid sju tillfällen sedan 1977. Flest fynd i april och maj, däremot inte observerad under sommaren.

Stenfalk (Falco columbarius)

Stenfalken uppträder under vårflyttningen främst i senare hälften av april, under hösten mest i oktober.

Lärkfalk (Falco subbuteo)

Lärkfalken är något av en karaktärsart för Morskogasjön som ofta ses jaga över norra delen där bytet främst består av sländor.

1 par häckade 1975 och 1976.

1980 - 1989: 1 par har funnits varje år under omständigheter som har tytt på häckning.

Pilgrimsfalk (Falco peregrinus)

Endast observerad under 1950-talet:

1955: 1 ex 27.7

1956: 1 ex 2.7

Järpe (Bonasia bonasia)

Uppträder tillfälligt i strandskogen med spridda observationer.

Orre (Tetrao tetrix)

Finns i närheten av sjön hela året. På fälten i väster ses ofta orrar med lek och på hyggena i öster påträffas regelbundet enstaka orrar. Orrar tycks även övernatta i direkt anslutning till sjön, så t ex stöttes orrar på västra kanten under juninätter 1989.

Tjäder (Tetrao urogallus)

Är observerad överflygande.

Vaktel (Coturnix coturnix)

Ett fynd föreligger:

1989: En spelande vaktel hördes den 12.6 från den fuktiga ängsmarken väster om vägen till Morskoga by.

Fasan (Phasianus colchicus)

Under 1989 hördes en fasan vid några tillfällen.

Vattenrall (Rallus aquaticus)

Vattenrallen är troligen näst intill årsviss häckfågel i Morskogasjön. Spel har hörts årligen sedan 1976, frånsett 1979, 1985 och 1988. Under åren 1978, 1982 och 1984 har 2 revir funnits. Första fåglarna brukar höras i slutet av april.

1989 hördes den första gången 15.4 och fram till 19 maj vid fyra tillfällen, därefter igen natten mellan 11 och 12 juni. Reviret var i den största bladvassruggen norr om Lilla ön.

Småfläckig sumphöna (Porzana porzana)

Observerad enligt följande från och med 1979:

1979: 1 spel under juni och juli
 1980: 1 spel 24.6
 1981: 1 spel 15.5 och 13.7
 1982: 1 spel 7.6
 1983: 1 spel 13.6 och 14.6
 1986: 1 spel under perioden 30.5 - 6.6
 1987: 1 spel under perioden 29.5 - 13.6
 1988: 2 spel 25.5 och 27.5
 1989: 1 spel 15.4, 14.5, 4.6, 6.6, natten mellan 11-12.6 och natten mellan 13-14.6

Kornknarr (Crex crex)

Ett fynd finns:

1976: 1 ex i juni

Rörhöna (Gallinula chloropus)

Observationer finns från tre år:

1982: 1 ex 1.5
 1986: 1 ex 30.5
 1988: 1 ex 10.5

Sothöna (Fulica atra)

Häckning har konstaterats åren 1955, 1965, 1983, 1987, 1988 och 1989 (2 par). Uppträdde i större antal under vårflyttningen på 1970-talet och har minskat betydligt på 1980-talet. Rastar främst i slutet av april och under 1989 sågs som mest 7 ex rasta den 28.4.

Trana (Grus grus)

Häckar sedan mycket lång tid med ett par i norra delen av sjön. Kan under sträckperioderna rasta i flockar upp till 20 ex. Under sommaren uppträder regelbundet smärre flockar av yngre översomrande tranor och 1989 fanns förutom det häckande paret även ytterligare två tranor som uppträdde som par och fanns i den södra delens strandskog.

Strandskata (Haematopus ostralegus)

Ett fynd finns:

1988: 1 ex 1.5

Mindre strandpipare (Charadrius dubius)

Observerad vid två tillfällen:

1977: 1 ex 18.6
1989: 1 ex sträckte mot norr 28.4

Ljungpipare (*Pluvialis apricaria*)

Rastar i mindre antal i flockar upp till tiotalet ex. Ses dessutom söka föda på åkermarker intill sjön sommartid och mest under natten. Dessa fåglar hör till det häckande bestånd som finns på myrmarker i sjöns omgivning.

Tofsvipa (*Vanellus vanellus*)

Häckar regelbundet i sjön och på fälten intill.
1989: 8 par fördelade sig med 5 par på fältet och 3 par i norrade-len av sjön. Som mest rastade 45 ex den 2.4.

Brushane (*Philomachus pugnax*)

Rastar regelbundet i maj och under hösten mest i augusti. Från 1977 finns ett sommarfynd av 4 ex den 18.6

Dvärgbeckasin (*Lymnocyrtus minimus*)

Observation under våren med spel finns från ett år:

1978: 1 spel under perioden 6-20.5

Enkelbeckasin (*Gallinago gallinago*)

Anländer i månadsnittet mars-april. Häckar med flera par och 1989 karterades 6 revir.

Morkulla (*Scolopax rusticola*)

Häckar i strandskogen. Den 17 maj 1989 hittades ett bo i den sydöstra delen och ytterligare ett revir fanns längst i nordost vid bäckarna.

Rödspov (*Limosa limosa*)

Ett fynd finns:

1989: 1 ex 16.4

Storspov (*Numenius arquata*)

Åren 1953 - 1954 häckade 2 par. Därefter finns rapporter om 1 par årligen räknat från 1977 och till 1988. I samband med inventeringen 1989 kunde 3 par konstateras häcka och samtliga par sågs med ungar.

Svartsnäppa (Tringa erythropus)

Uppträder i maj med enstaka ex, då man även kan få höra spellätet. 1989 sågs återflyttare redan 8 juni, då rastade 15 ex.

Rödbena (Tringa totanus)

Revirkartering gav 1 par 1989. Dessutom fanns 1 par i Hökasjön, sydväst om Morskogsjön.

Gluttsnäppa (Tringa nebularia)

Från och med 1977 finns rapporter under perioden 22.4 - 17.5. Dessutom en observation av 2 ex den 18.6 1977. Rastar i allmänhet med 1-4 ex. 1989 rastade 8 ex den 9.5 och sista observationen i maj var 1 ex 17:e.

Skogsnäppa (Tringa ochropus)

Rastande uppträder i mitten av april i mindre antal. Ett par bedömdes häcka 1989 vid bäckarna i strandskogen i nordväst.

Grönben (Tringa glareola)

Tillhör sjöns häckfåglar årligen och sannolikt finns då 3-4 par. 1989 revirkarterades 3 par. Rastar under våren främst i första halvan av maj och 1989 sågs som mest 20 ex den 10.5.

Drillsnäppa (Acitis hypoleucos)

Ett par häckar årligen i den södra delen, där stenigare strandpartier finns och fåglarna uppehåller sig ofta på vägen under födosök.

Skrattmå (Larus ridibundus)

Skrattmåsen är rapporterad första gången 12.6 1955 med 60 ex. Osäkert om häckning genomfördes under 1950-talet. Den 19.4 1961 fanns 200 ex i sjön. Under 1970-talet sågs under våren flockar upp till 200 ex och flera år kunde häckning konstateras, dock osäkert huruvida de avlöpte.

Under 1980-talet har skrattmåsen företett en tydlig kräftgång vad beträffar antalet par och det verkar som arten inte längre är årlig häckfågel.

Uppgifter finns från följande år:

1984: 40 par

1987: 10 par

1989: 2 par

Fiskmå (Larus canus)

Har häckat på den stora stenen i södra delen under mycket lång tid. Var tidigare vanligare och fler par häckade. Under 1970-talet

fanns enstaka par, liksom under 1980-talet. 1989 häckade 1 par.

Silltrut (*Larus fuscus*)

Kan uppträda under nordsträcket i maj och ett fynd finns:

1976: 12 ex mot norr 6.5

Gråtrut (*Larus argentatus*)

Ses regelbundet med enstaka ex som söker föda i norra eller södra delen. Häckar i närbelägna Sörmogen och eventuellt är det fåglar därifrån som besöker sjön.

Fisktärna (*Sterna hirundo*)

En mindre koloni med omkring 4 par häckar årligen i den södra delen på stora stenen. Fisktärnorna söker oftast födan i den norra delen. Ankomsten sker första veckan i maj.

Svarttärna (*Chlidonias niger*)

Är observerad vid två tillfällen:

1973: 5 ex

1981: 1 ex 17.5

Skoqsduva (*Columba oenas*)

Är rapporterad med ett revir de flesta år sedan 1977. 1989 fanns ett par i nordvästra strandskogen.

Ringduva (*Columba palumbus*)

Är mycket vanlig i strandskogen och i dungarna. Stora flockar besöker fälten.

Turturduva (*Columba turtur*)

Ett fynd är gjort:

1984: 1 ex maj/juni 1984

Gök (*Cuculus canorus*)

Finns häckande och flera revirropande hörs.

Hökuggla (*Surnis ulula*)

Fanns i trakten under den kraftiga invasionen 1983-1984 med enstaka ex.

Kattuggla (Strix aluco)

Konstaterades häcka 1988 vid bebyggelsen i norra delen.

Hornuggla (Asio otus)

Under åren 1973, 1977, 1984 och 1988 har häckningar genomförts och ungar hörts. 1988 häckade 2 par. 1989 hördes revirrop, dock genomfördes troligen inte häckningen eftersom inga ungar hördes senare. 1989 var ett mycket dåligt sorkår efter rekordåret 1988.

Pärluggla (Aegolius funereus)

Ropande pärlugglor hörs då och då från omkringliggande skogsmarker. 1989 fanns en ropande fågel norr om riksvägen 5.5

Nattskärra (Caprimulgus europaeus)

Under 1980-talet har nattskärror hörts så gott som årligen från östra sidan av sjön. De uppehåller sig dels på hygget och på hällarna nordost om Sjöudden. 1989 hördes minst 2 ex 11.6.

Tornseglare (Apus apus)

Finns häckande vid bebyggelsen.
Den 8.6 1989 uppehöll sig ett hundratal över maden i norr.

Göktyta (Jynx torquilla)

Under 1980-talet har ett par funnits intill Bornsboda, så även 1989.

Gröngöling (Picus viridis)

1989 fanns 2 revir, vilket torde vara årligt förekommande.

Spillkråka (Dryocopus martius)

Två par häckade 1989. Ett par på Lerudden och ett par efter bäcken på norra sidan. Båda bona i asp. Dessutom eventuellt ett par norr om Morskoga by.

Större hackspett (Dendrocopos major)

Vanlig. 1989 fanns 3 par.

Vittryggig hackspett (Dendrocopos leucotos)

Påträffad en gång:

1958: 1 ex 28.12

Mindre hackspett (*Dendrocopos minor*)

Ett par fanns i stransskogen i nordväst 1989.

Trädlärka (*Lullula arborea*)

Är tillfälligt observerad under våren.

Sånglärka (*Alauda arvensis*)

Årlig häckfågel med som mest 2-3 par.

Backsvala (*Riparia riparia*)

Ses över maden i maj och på eftersommaren. I augusti har vissa år rastat cirka tusen fåglar (Ljungkvist 1986)

Ladusvala (*Hirundo rustica*)

Häckar vid gårdarna. Kan under sommaren ses i stort antal över maden i norr.

Hussvala (*Delichon urbica*)

Häckar vid gårdarna.

Trädpiplärka (*Anthus trivialis*)

Häckar allmänt runt sjön.

Ängspiplärka (*Anthus pratensis*)

I april rastar stora mängder på fälten. På västra sidan kunde 2 par konstateras häcka 1989.

Gulärkla (*Motacilla flava*)

Är numera borta som häckfågel, rastar dock fortfarande både vår och höst.

Sädesärkla (*Motacilla alba*)

Häckar vid gårdarna och ses då och då nere vid sjön under födosök.

Sidenssvans (*Bombycilla garrulus*)

Vintergäst som anländer tidigast i oktober.

Gärdsmyg (*Troglodytes troglodytes*)

Häckar vissa år och oregelbundet.

Järnsparv (*Prunella modularis*)

Häckar allmänt. I granplanteringen i sydväst finns flera par.

Rödhake (*Erithacus rubecula*)

Häckar allmänt.

Rödstjärt (*Phoenicurus phoenicurus*)

Mindre vanlig. 1989 fanns 1 par på nordvästra sidan.

Buskskvätta (*Saxicola rubetra*)

Häckar med flera par runt sjön. Flest på den norra stranden.

Stenskvätta (*Oenanthe oenanthe*)

Finns inte längre kvar som häckfågel vid Morskogasjön.

Koltrast (*Turdus merula*)

Flera par häckar i omgivningarna.

Björktrast (*Turdus pilaris*)

Rastar mycket talrikt under sträcktiden och finns även vintertid vissa år. Finns dessutom med åtskilliga häckande par.

Taltrast (*Turdus philomelos*)

Häckar allmänt.

Rödvingetrast (*Turdus iliacus*)

Häckar allmänt.

Dubbeltrast (*Turdus viscivorus*)

Flera par finns häckande i omgivande skogsmark. Ses inte alltför sällan proviantera på fälten i väster.

Gräshoppsångare (*Locustella naevia*)

Uppträdde årligen 1976-1983 under första halvan av juni. Därefter inte rapporterad.

Sävsångare (*Acrocephalus schoenobaenus*)

Är dokumenterad sedan 1960-talet och karterades till mellan 4 och 6 revir 1989.

Kärrsångare (Acrocephalus palustris)

Ett ex fanns vid sjön 1980 under perioden 24.6-2.7

Rörsångare (Acrocephalus scirpaceus)

Finns i Morskogasjön i ungefärligt samma antal som sävsångaren. 1989 karterades 9 revir uppdelat på 6 i norra och 3 i södra, tydligt knutna till bladvassruggarna.

Härmsångare (Hippolais icterina)

Fanns 1989 häckande dels i björkhagen i nordost och i strandskogen där bäckarna utmynnar i nordväst.

Ärtsångare (Sylvia curruca)

Ett revir fanns på kanten av den norra vallen 1989. Observationen tyder på att arten är mindre vanlig som häckfågel.

Törnsångare (Sylvia communis)

Under 1989 fanns flera par runt sjön och första observationen var 21.5

Trädgårdssångare (Sylvia borin)

Häckar allmänt med flera par och första observationen 1989 var 17.5

Svarthätta (Sylvia atricapilla)

Fanns 1989 på många platser runt sjön. I den äldre fuktiga blandskogen på Lilla ön flest revir.

Grönsångare (Phylloscopus sibilatrix)

Fanns 1989 med 2 par på Lilla ön.

Gransångare (Phylloscopus collybita)

Totalt tre observationer:

1976: 1 ex 26.9

1982: 1 sj 23.5

1989: 1 sj 20.4

Lövsångare (Phylloscopus trochilus)

Häckar allmänt. Hördes första gången 1989 den 27.4

Kungsfågel (Regulus regulus)

Finns på Lilla ön och i strandskogen runt södra delen.

Grå flugsnappare (Muscicapa striata)

Observation gjordes på Lilla ön under omständigheter som tydde på häckning.

Svartvit flugsnappare (Ficedula hypoleuca)

Häckar med flera par.

Stjärtmes (Aegithalos caudatus)

Finns häckande i strandskogen. 1 par konstaterades häcka på västra sidan 1984.

Entita (Parus palustris)

Häckar. 1989 fanns 1 par i nordvästra kanten.

Talltita (Parus montanus)

Häckar troligen på Lilla ön.

Tofsmes (Parus cristatus)

Observerades vid några tillfällen under 1989 i för arten lämplig biotop.

Svartmes (Parus ater)

Häckar med flera par, bl a på Lilla ön och Hästkärrsudden.

Blåmes (Parus caeruleus)

Häckar.

Talgoxe (Parus major)

Häckar.

Nötväcka (Sitta europaea)

Flera par finns häckande, både vid gårdarna och exempelvis på Lilla ön.

Trädkrypare (Certhia familiaris)

Häckar. Ett par häckade i en åldrig rönn nära Lerudden 1989.

Törnskata (Lanius collurio)

1989 kunde 1 par observeras med häckningsbestyr på nordligaste stranden.

Varfågel (Lanius excubitor)

Observationer finns från och med 1977 mest i mars och april. Dessutom vinterrevir några år under 1980-talet.

Nötskrika (Garrulus glandarius)

Häckar i omgivningarna och utnyttjar ofta sjön och dess omedelbara närhet för födosök.

Skata (Pica pica)

Häckar vid bebyggelsen.

Kaja (Corvus monedula)

Häckar i flera av de ihåliga aspar som finns, bl a på Lerudden och på Lilla ön. Dessutom årligen på udden nordost om Lilla ön. Totalt sågs tre bebodda bohål på ovanstående lokaler 1989.

Råka (Corvus frugilegus)

Två observationer finns:

1980: 1 ex 19.10

1982: 1 ex 18.4

Kråka (Corvus corone)

Häckar i anslutning till sjön. Ett bo med ungar hittades 1989 på norra spetsen av Lilla ön. Uppträder vintertid i flockar om 50 ex.

Korp (Corvus corax)

På 1950-talet var korpen ovanlig i trakten. I mitten av 1960-talet började korpen uppträda mer vanligt och är nu under 1980-talet ingen ovanlig häckfågel i omgivningarna. Ses då och då flyga över sjön.

Stare (Sturnus vulgaris)

Häckade 1989 med åtskilliga par i ihåliga träd på Lilla ön, Hästkärrsudden, Lerudden, dungar i nordväst m fl områden. Dessutom i

flera av de ca 25 holkar som finns uppsatta i anslutning till sjön och som ingår i projektet PMK (programmet för miljö kvalitetsövervakning) som bedrivs från Lunds universitet (Sören Svensson i brev).

Den 14.5 på kvällen fanns en stor flock om minst 500 fåglar vid sjön.

Gråsparv (*Passer domesticus*)

Häckar vid några av gårdarna, bl a vid Morskoga krog.

Pilfink (*Passer montanus*)

Häckar vid gårdarna.

Bofink (*Fringilla coelebs*)

Häckar allmänt. Största flockarna rastar mest i april.

Bergfink (*Fringilla montifringilla*)

En sjungande hane fanns på Lilla Ön till och med 23.5 1989. Rastar i störst antal i mitten av april.

Grönfink (*Carduelis chloris*)

Häckar intill sjön.

Grönsiska (*Carduelis spinus*)

Häckar i varierande antal olika år. Under 1989 fanns flera häckningar.

Hämpling (*Carduelis cannabina*)

Fanns vid sjön i juli 1965. Från 1975 och en bit in på 1980-talet fanns 2-4 par häckande i björkhagen vid Born. Därefter finns inget som tyder på häckning. 1989 noterades 2 ex på västra sidan den 7.5.

Gråsiska (*Carduelis flammea*)

Uppträder intill sjön vissa höstar och vårar och övervintrar i varierande antal.

Mindre korsnäbb (*Loxia curvirostra*)

Häckar vissa år. 1989 fanns 1 par i skogsdungen norr om sjön väster om Born.

Rosenfink (*Carpodacus erythrinus*)

Rapporterad första gången med 1 hane 29.5 1977. Under 1980-talet årligen minst en sjungande hane. 1989 fanns två revir på norra sidan. Ankom till sjön i slutet av maj.

Tallbit (*Pinicola enucleator*)

Observerades i samband med invasionen vintern 1976-1977.

Domherre (*Pyrrhula Pyrrhula*)

Häckar i området. 1989 fanns 1 par strax söder om Kanalen i nordväst.

Lappsparv (*Calcarius lapponicus*)

Fynd finns endast från 1989: 1 ex på fälten i väster 20.4.

Snösparv (*Plectrophenax nivalis*)

Fynd finns från två år:

1975: 14 ex 13.4

1983: 1 ex 26.11

Gulsparv (*Emberiza citrinella*)

Häckar med flera par. Övervintrar i större flockar årligen.

Ortolansparv (*Emberiza hortulana*)

Observerad vid tre tillfällen:

1982: 3 ex 11.6, 2 ex 20.6

1989: 2 ex på fälten i väster 9.5

Sävsparv (*Emberiza schoeniclus*)

Häckar med flera par. 1989 fanns uppskattningsvis 10 par. Rastade i mindre flockar främst i april.

LITTERATUR

Andersson, L. 1989. Forntiden. Från bergslag och bondebygd 1986-87. 24-106

Lid, I. 1985 Norsk, Svensk, Finsk Flora. Det Norske Samlaget. Oslo.

Ljungkvisst, H. 1986. Morskogasjön och Hultasjön två fågelsjöar i Bergslagen. Fåglar i Västmanland 17: 82-92.

Länsstyrelsen i Örebro län 1984. Naturvårdsöversikt Örebro län. Publikation 1984:5

Malmgren, U. 1982. Västmanlands flora.

Pehrsson, O. 1980. Skötsel av våtmarker för fröproduktion - enviktig födoresurs för sjöfågel. Statens Naturvårdsverk PM 1244.

Pehrsson, O. 1985. Våtmarksfåglarnas funktionella anpassning till våtmarksbiotoper. Vår Fågelvård. Supl. 10(1985) : 9-18.

Rosenberg, M. Madmarker i Örebro län. Länsstyrelsen i Örebro län. Publikation 1980:2

SNV. 1978. Bin Fåglar. Stockholm.